

प्रतापलुदराय

नाटकलक्षणा

108
12

Pratapaludrayam

2 134

॥ प्रतापसूदनाटकं सलक्षणं

108
12

108
12

प्र. रु. ना.

णि

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ नाट्यप्रधानाः प्रबंधानिरूप्यन्ते ॥ तत्र नाट्यस्वरूपनिरूप्यते ॥ चतुर्विधैर
भिनये स्यात्किं गिक पूर्विकेः ॥ धीरोदात्ताद्यवस्था निरूप्यते ॥ नाट्यश्रयः ॥ भावाश्रयः ॥ नृत्यश्रयः ॥ नृत्यश्रयः ॥
ललायाश्रयः ॥ एषादशरूपकोक्त प्रक्रिया ॥ नृत्यनर्तयोर्नाटकांगत्वाद्विहस्तरूपेण निरूपणं कृतं ॥ न ३
तथोक्तं दशरूपके ॥ मधुरोधतभेदेन तद्वयं द्विविधं पुनः ॥ लास्यताडवभेदेन नाटकाद्युपकारकं ॥ तेन नाट्य
यनदशरूपको भवन्ति ॥ नाटके सप्रकरणं भाषाः प्रहसं नं डिमः ॥ व्यायोगसमवकारो वीर्यं के हा मृगा इति ॥ न ४
द्याश्रयत्वेनाभेद इति शंका न युज्यते ॥ वस्तुनेतुरसासोषारूपकाणां द्विभेदकाः ॥ वस्तुविधिः ॥ प्रख्यातमुत्पाद्यं
मिश्रं वेति ॥ तथोक्तं दशरूपके ॥ प्रख्यातोत्पाद्यमिश्रत्वभेदात्तत्रिविधं मतं ॥ इति हासनिबन्धनं प्रख्यातो कविक
मितमुत्पाद्यो संकराय तं मिश्रं वेति ॥ एवमादि वस्तुभेदात्तायकभेदादसभेदाद्रूपकाणां परस्परभेदः ॥ तथा हि ॥ शिव
नाटके प्रख्यातमिति कृतं ॥ धीरोदात्तो नायकः ॥ शृंगारवीररसयोरन्यतरस्य प्राधान्यं ॥ अन्येषां रसानामंगत्वेनात्र

प्रवेशः प्रकरणे उपायमिति वृत्तः। धीरशान्तो नायकः। शृंगाररसस्यैव प्राधान्यं। भाणे धूर्तविरो नायकः। उपाय
 मिति वृत्तः। शृंगारवीरयोः सूचनामात्रसारता। प्रहसने कल्पमिति वृत्तः। पाषंडतापसप्रभृतयो नायकाः। ह
 स्वरसस्य प्राधान्यं। डिमेषख्यातमिति वृत्तः। देवगंधर्वराक्षसपिशुनादयो नायकाश्चोडश। रौद्रसप्रधानं। धीरोद्धता
 ह्यस्य शृंगारयोरनुप्रवेशः। व्यायोगे प्रख्यातमिति वृत्तः। धीरोद्धतो नायकः। वीररसप्रधानं। समवकारे कलि
 तं वृत्तं प्रसिद्धं वा। देवासुरादयो द्वादश नायकाः। वीररसप्रधानं कल्पितमिति वृत्तः। प्रसिद्धं वा। वीथ्यां कलि
 तमिति वृत्तः। धूर्तविरो नायकः। शृंगाररसस्य सूचनामात्रसारता। अके प्रख्यातमिति वृत्तः। प्राकृतजनो नाय
 कः। कलणोरसप्रधानं। ईहामृगे मिश्रमिति वृत्तः। धीरोद्धतो नायकः। शृंगाररसस्याभासत्वं। अथेतेषां
 सामग्री निरूप्यते॥ तत्र पंचसंधयः॥ तथोक्तं दशरूपके। मुखं प्रतिमुखं गर्भस्सावमर्शे संहतिः। संधिना
 मेकेन प्रयोजनेनास्ति तानां कथां शानां मर्वांतरप्रयोजनसंबन्धः। तत्र आरंभबीजसंबन्धो मुखसंधिः। पतवि

धीरोद्धता

धीरोद्धता

उ संबंधः प्रतिमुखसंधिः। प्राप्ताशापताकयोः संबंधो गर्भसंधिः। नियताक्षिप्रकर्षोः संबंधो वमशसंधिः। फ
 लागमकार्यसंबंधो निर्वहणसंधिः। तथोक्तं दशरूपके। बीजविंदुः पताकारव्यं प्रकरी कार्यलिखणः। आरंभयत्न
 प्राप्ताशानियताक्षिफलात्तामाः॥ अर्थप्रकृतयः पंचपंशवस्त्रासमन्विताः। यथा संख्येन जायंते मुखार्थाः प
 चसंधय इति। आरंभादीनां लक्षणं निरूप्यते। ओत्सुक्यमात्रमारंभः फललाभाय भूयसे। प्रयत्नस्त
 फलप्राप्तौ व्यापारोति त्वरावितः। उपायापायशंकाभ्यां प्राप्ताशाकार्यसंभवः। अपायाभावतः कार्यनिश्च
 योनियताक्षिका। समग्रफलसंपत्तिः फलागमा उदाहृतः। अथ बीजपंचकं निरूप्यते। स्तोकोद्दिष्टं कार्यहेतु
 बीजविस्तार्यनेकधा। अर्वांतरार्थविच्छेदे विंदुरच्छेदकारणः। प्रतिपाद्यकथांगं स्यात्पताका व्यापिनी कथा। अ
 व्यापिनी प्रकरिका कार्यनिर्वहणफलं। मुखार्थपंचसंधयो निरूप्यंते॥ मुखं बीजसमुत्पत्तिः। नानार्थरिसस
 भवाः। अंगानि द्वादशे तस्य बीजारंभसमवयात्। बीजारंभानुगुण्येन मुखसंधेरंगानि प्रयोक्तव्यानि। उपक्षे

पःपरिकः परि-यासो विलोभनं। युक्तिः प्राप्तिः समाधानं विधानं परिभावनं। उद्देदभेदकरणं चार्थनिय
थाक्रमं यथाक्रमं। एषां स्वरूपं निरूप्यते। बीज-यास उपक्षेपः। बीजस्य बहुकरणं परिकरः। बीजनिष्पत्तिः
परि-यासः। बीजगुणवर्णनं विलोभनं। बीजातुकूलप्रयोजनसंघटनवि-कारो युक्तिः। बीजसुखागमः प्रा
प्तिः। बीजसंनिधानं समाधानं। बीजसुखदुःखहेतुर्विधानं। बीजविषयाश्चर्या विशः परिभावनं। गूढबी बीया ४
जपकाशनमुद्देदः। बीजातुगुणप्रोत्साहनभेदः। बीजातुगुणप्रकृतकारिभः करणं। एतानि द्वादशमुखसं
धेरंगानि। एतेषां मध्ये उपक्षेपपरिकरपरि-यासयुक्तमुद्देदसमाधानानां आवश्यकत्वं ॥ अथ प्रतिमुख
संधिः॥ लक्ष्यालक्ष्यस्य बीजस्य व्यक्तिः प्रतिमुखं मर्तौ। बिंदुप्रयत्नातुगमादंगान्युस्य त्रयोदश। बिंदुप्रयत्ना
तुगुण्येन प्रतिमुखसंधेरंगानि प्रयोक्तव्यानि। विलासः परिसर्पश्च विधूतं शर्मन्मणी। नर्मद्वृत्तिः प्रगमनं वि न २
शोधपर्युपासनावज्रं पुष्पमुप-यासो वर्णसंहार इत्यपि। एषां स्वरूपं निरूप्यते। संभोगविषयमनोरथो

प्रकर०

स्या

विलासः दृष्टनष्टपदार्थानुसरणं परिसर्पः। अनिष्टवस्तुविशेषो विधूर्तः। अत्युपशमनशमः। प
रिहासवचनं नर्मः। अनुरागो द्वाटनो ह्याप्रीतिर्नर्मद्युतिः। उत्तरोत्तरवाक्ये रतुरागबीजप्रकाशनं प्रग
मनः। छद्मनाहितागमनिरोधनो विरोधः। दृष्टजनानुनयः पृथुपासनः। प्रमुखनिष्ठुरवचनं वज्रः। अनु
रागप्रकाशनविशिष्टवचनं पुष्पः। अनुरागहेतुवाक्यस्वनोपन्यासः। चतुर्वर्णवर्णनं संहारः। एषां मध्ये नि। वर्ण
परिसर्पप्रगमनवज्रोपन्यासपुष्पाणां प्राधान्यं॥२॥ अथ गभसिधिः॥ गभस्ति दृष्टनष्टस्य बीजस्यान्वेष
णमुक्तः। अथ शापताकातुगुण्येनांगोपकल्मसः। प्राप्या शापताकातुगुण्येन गभसिधेरंगानि द्वादश
परिकल्मसाणि। अभूताहरणं मार्गो रूपो दाहरणो क्रमः। संग्रहश्चानुमानं च तोटकाधिवले तथा। उद्देशः
प्रमाणे द्वादशांगान्यनुक्रमात्। एषां स्वरूपं निरूप्यते॥ प्रक्तनोपयोगिच्छाचरणमभूताहरणं। तत्त्वार्थ
उकीर्तनं मार्गः। वितर्कप्रतिपादनं वाक्यरूपं। प्रक्तनं कथासिद्धान्तं मुदाहृतिः। चिन्तिताथप्राप्तिः प्रक्रमः। प्र

शिव
३

कृतोपयोगि सामानवचनसंग्रहः। लिंगादभूतमनुमानं। रोषसंभ्रमवचनतोटकं। इष्टजनाभिसंधा
 नंअधिवलं। अपकारिजनाद्भयमुद्देगः। शंकाग्रसौचसंभ्रमः। इष्टार्थोपायावुसरणंमाक्षेपः। एतेषांम
 ध्येअभूताहरणमार्गतोटकाधिवलाक्षेपाणांशान्यं॥ ॥ अथावमर्शसंधिः॥ ॥ गर्भसंधौप्रसिद्धा
 स्यबीजस्यार्थविमर्शनि॥ हेतूनायेनकेनापिविमर्शसंधिरिव्यते। नियताप्रिप्रकर्षोरिगान्यस्यत्रयोदशै
 श। नियताप्रिप्रकर्षादुगुण्येनविमर्शसंधेरुंगानि त्रयोदशप्रयोक्तव्यानि। तत्रापवादस्संयतोविद्वद्वेव
 शक्तयः। द्युतिःप्रसंगःछलनंन्यवसायोविरोधनं। प्ररोचनाविचलनमापदानंचत्रयोदश। एतेषांस्वरूपनि
 रूप्यते। दोषप्रख्यापनमपवादः। रोषसंभाषणंसंयतः। वधबंधादिकंविद्वद्वेव। गुरुतिरस्सुतिर्द्वेव। विरोधश
 मनशक्तिः। तर्जनोद्देजनेद्युतिः। गुरुकीर्तनंप्रसंगः। अवमाननंछलनं। स्वशक्तिप्रशसनंन्यवसायः। क्रोधसरब्धाना
 मन्योन्यविक्षेपोविरोधनं। सिद्धवद्भाविश्रेयष्टप्रशसनंप्ररोचना। स्वगुणाविकरणाविचलनं। कार्यसंग्रहणमादानं।

विधूननं

६१

प्र. रु. ना.

एषां शक्तिव्यवसायप्ररोचनादानानि प्रधानानि ॥ अथ निर्वहणसंधिः ॥ बीजवतो मुखार्थविप्रकीर्णो
थातर्थः। ऐकात्म्यमुपनीयते तत्र निर्वहणं हितम्। फलाप्तिकार्या गुण्यादंगान्यस्य चतुर्दश। फलाप्तिकार्यानुगुणे नु
न निर्वहणसंधेरंगानि चतुर्दश प्रतिपादनीयानि। मुं धिर्विरोधो ग्रथनं निर्णयः परिभाषणं। प्रसादनं दसम
यः कृतिर्भाषा पगूहनं। पूर्वभावोपसंहारो प्रशस्तिश्चतुर्दश। एषां स्वरूपं निरूप्यते। बीजोपगमनं संधिः। विरोधः
कार्यमार्गणं ॥ कार्योपकरणं ग्रथनं। बीजानुगुणकार्यप्रख्यापनं। निर्णयः। मिथोजलनं परिभाषा। पर्युपास
नं प्रसादः। वाञ्छितार्थप्राप्तिरानन्दः। दुःखप्रशमनं समयः। लब्धास्त्विरीकरणं कृतिः। प्राप्तकार्यानुमोदनमाभा
षणं। अद्भुतार्थप्राप्तिरुपगूहनं। इष्टकार्यदर्शने पूर्वभावः। कार्यार्थोपसंहारः। शुभशंसनं प्रशस्तिः। अथ व्याशिव
सर्वाण्यंगानि प्रधानानि। एवं च षष्ठ्यंगसहितार्पणसंधयः प्रतिपादिताः ॥ एतेषां षट्पञ्च योजनानि संभवन्ति वि
वक्षितार्थप्रतिपादनं गोप्यार्थगोपनं। प्रकारार्थप्रकाशनं। अभिनेशगसमृद्धिः। चमत्कारकारित्वं। इति वृत्तविसार
य

व्याशिव
४

श्वेति॥ तत्र इति वृत्तं सूच्यमसूच्यं चेति द्विविधं। असूच्यमपि द्विविधं। दृश्यं चाव्यं चेति। तत्र सूच्यस्य सूचनाप्रकारः प
 चविधः। तथोक्तं दशरूपके। विष्णुं भूलिकां कास्यो प्रवेशो कावतारणै रिति। एषां स्वरूपं निरूप्यते। इति रतिष्यमाण
 नां कथांशानां प्रदर्शक इति। संक्षेपार्थं विष्णुं भूमध्यपात्रं प्रयोजितः॥ १॥ स द्विविधः। शुद्धसंकीर्णश्चेति। केवल
 संस्कृतपात्रशुद्धः। संस्कृतप्राकृतमिश्रसंकीर्णः॥ अथ भूलिका॥ अंतर्यामिनिका संस्थे भूलिका र्थस्य सूचना।
 त यत्र यत्र नेपथ्यं गीतैः पात्रैः अर्थसूच्यते सा भूलिका। अथां कास्यं॥ अंकांतपत्रै रकार्थं उत्तरां कार्यसूचना। यत्र पू
 र्वं कपात्रैः उत्तरां कार्यसूच्यते तदंकार्थं॥ अथ प्रवेशकः॥ इति रतिष्यमाणानां कथांशानां निदर्शकः। प्रवेशकस्त
 नाद्यां केनीचपात्रा प्रयोजितः। नीचपात्रप्रयुक्तः आद्यां केन प्रयुक्तः॥ अथां कावताराः॥ यत्र स्यादुत्तरां कार्यः पूर्वां का
 थानुसंगतः। असूचितां कपात्रं तदंकावतरणं मतं। एभिस्सूच्यं सूचयित्वा दृश्यमंकेः प्रदर्शयेत्। अत्रां कस्वरूपं निरूप्य
 ते। प्रत्यक्षनेतृचरि बिंदु यत्किं पुरस्कृतः। अंको नाना प्रकारार्थसंनिधानरसाश्रयः॥ अथामुखं निरूप्यते॥ सूत्रधारो

न

प्रयोक्तव्यः

नटीरु तेमारिषवाविदूषक। स्वकार्यप्रसुताक्षेपीचित्रोक्त्यायनदासुरवा। प्रस्तावनावातत्रस्यक्तथोद्घातप्रवर्त
 कं॥ प्रयोगातिशयश्चेतित्रीत्यंगान्यासुरवस्यहि। एषामंगानांस्वरूपनिरूप्यते। स्येतिवृत्तसमवाक्यमर्थवायत्र
 सूत्रिलोः। गृहीत्वाप्रविशेत्पात्रं कथोद्घातोद्विधेवसः। प्रस्तुतमानकालस्यगुणवर्णनथास्वतः। प्रविशेत्सूचितेपा
 त्रयत्रस्यातत्प्रवृत्तकं। एषोपमित्युपक्षेपान्नसूत्रधारप्रयोगतः। पात्रप्रवेशोयत्रायं प्रयोगातिशयोक्तः॥ वीथ्यं
 गान्यासुरवांगत्वादुच्यतेत्रस्यभावतः। उद्घात्यकावलगितेप्रपंचत्रिगतेबलं। वाक्केभ्यधिवर्लैर्गंडमवस्पंदितना
 लिके। असत्प्रलापव्याहारमृदवानित्रयोदश। तेषांस्वरूपनिरूप्यते। गूढार्थपदपर्यायिमालारूपेणप्रश्नोत्तरमा
 लारूपेणवा। उद्घात्यकद्विविधा। अवलगितमपिद्विविधा। अन्यकार्यछेदना अन्यकार्यकरणं अंप्रकृतकार्यसि
 धिश्च। असकृतंमिथस्तोत्रप्रपंचः पूर्वरगेनटादिभिः साम्यादनेकार्थकियोजनंविगतं। प्रियसदृशेर्वक्पेर
 प्रियेर्विलोचनंछलं। साकांक्षस्यापिवाक्यस्यनिर्वर्तनमुक्तिः प्रत्युक्तिर्वावाक्केलिर्द्विविधा। स्पर्धयान्योन्यवाक्या

धिक्कञ्जधिवलं। सहस्रोदितं प्रसक्तविरोधिगंड। रसवशात्तान्धधारव्याने अवस्पंदितं। सोपहासानिगूढार्थाप्रहे
 लिकानाळिका। असंबंधकथाप्रलापो सत्प्रलापः। अन्वार्थहास्यलोभकरवचने व्याहारः। दोषाणां गुणत्वप्रतिपा
 दनमृदवं। एतेषां मध्ये कतिचन प्रस्तावनायां प्रयोक्तव्यानि॥ ॥ अथ दशरूपकाणां स्वरूपनिरूप्यते॥ तत्र सगिर्भु
 स्वप्रतिमुखगर्भविमर्शोपसंहृतैः। पूर्णप्रकृतिरन्येषां अधिकारिकृततः। वीरशृंगारयोरेकः। प्रधानेयत्र वर्ण्यते।
 प्रख्यातनायकोपेतनाटकं तदुदाहृतं। अथ नांदी स्वरूपनिरूप्यते। अर्थतः शब्दतो वापि मना काव्यार्थसूचनं। यत्र
 ह्यभिर्द्वादशभिरष्टादशभिरेव वा। द्वाविंशत्याप्येव विमानांदी परिकीर्तिता। नाटकादिरूपकाणां मादौ विहितं पद्यं
 नांदीत्युच्यते। वेणीसंहारे अष्टादशपदानांदी। अनर्घशय्यवेद्यादशपदानांदी। वालरामायणादौ द्वादशपदानांदी।
 कैश्चिन्नांदां पदनियमो नाभ्युपगतः। नांदीतरप्रविष्टेन मूत्रधारेण रगप्रसाधनपुरस्सरभारतीरुत्या अयणैः श्लोकैः
 काव्यार्थः सूचनीयः। तथोक्तं दशरूपके॥ रंगप्रसङ्गमधुरैः श्लोकैः काव्यार्थसूचकैः॥ चतुर्कं विदुपादायभा

प्र. रु. ना.

वीच्यं

संकां

रतीवृत्तिमाश्रयेत्। एषाप्रक्रियानाटकस्यैवमुर्या॥ ॥ अथप्रकरणं॥ ॥ उत्पाद्येनेतिवृत्तेनधीरशांतप्रधान
कांशेषनाटकतुल्यांगंभवेत्प्रकरणंहितम्॥ अथभाणं॥ ॥ भारतीवृत्तिभूयिष्ठंश्रेयसोभाग्यसंस्तवेः॥ सूच्य
तेवीर्यंगारोविटेननिपुणोक्तिना॥ कळितेनेतिवृत्तेनधूर्तचारित्रवर्णनं॥ एकाकोमुखनिर्वाहोयत्रभाणःस
समतः॥ ॥ अथप्रहसनं॥ ॥ यत्रसंध्येगवृत्त्यंगवर्णनभाणवन्मतं। हास्योरसःप्रधानस्याङ्गवेत्प्रहसनंहित
त॥ तत्रिविधं॥ ॥ शुद्धवैकृतंसंकीर्णंचिति॥ तत्रशुद्धपाषंडविप्रप्रभृतिविवेकसमाकुलं॥ वेषभाषादिसहि
तंशुद्धहास्यवचोवितं॥ अथवैकृतं॥ कामुकादिवचोवैषम्यंडकचुकितापसेः। प्रहासाभिनयप्रायविकृतंतत्प्रकी
र्तितं॥ अथसंकीर्णं॥ यद्वीथंगैःसमाकीर्णधूर्तसंकुलं॥ ॥ अथडिमः॥ ॥ यत्रवस्तुप्रसिद्धस्यादृतयःकोशिकी
विना॥ नेतारोदेवगंधर्वापक्षरक्षोमहोरगाः॥ भूतप्रेतपिशाचाद्याःपांडुराद्यंतमुद्यताः॥ हास्यष्टगारहितारसा
रोद्रप्रधानकाः॥ चत्वारोकाःसंध्यश्चचत्वारोमंशकर्तताः॥ महेंद्रजालसंयामसूर्यचंद्रग्रहादयःषोडशनाटकव

शिव
६

उरसो धरणा ग्यादि निमित्तोपद्रवास्त्रयः ॥ धर्मार्थका मानु गुणास्त्रिः ॥ गाररीतयः ॥

सर्वसङ्गिः परिकीर्तितः ॥ अथ व्यायोगः ॥ ॥ परव्यातमिति वृत्तं स्यादुद्धतो नायको मतः ॥ गभविमर्शशहित्यं डिमवड
सपोषणं ॥ एकवासरकार्यं च स व्यायोगो महारणः ॥ ॥ अथ समवकारः ॥ ॥ यदा मुखं नाटकवत्संध्यो मर्शवि
र्जिताः ॥ नेतारो द्वादश पृथक् लादे वासुरादयः ॥ वीरप्रधानाश्चरसाः त्रयोकास्ते पुत्रक्रमात् ॥ वस्तुस्वभावदे
वारिहताशुः कपटास्त्रयः ॥ प्रथमे के निवस्य कथायामत्रयावधि ॥ यामावधि द्वितीये के त्रितये त्वर्धयामि
का ॥ असौ समवकारः स्याद्दीर्घगैः के शिद्वितः ॥ ॥ अथ वीथी ॥ ॥ यत्र भाणवदंगानां कृत्स्नवृत्तिस्तु के शिकी ॥
शृंगारो परिपूर्णत्वात् सूचनीयोतिभूयसा ॥ उद्धत्यादीनि बांगानि सा वीथी वीथिवन्मता ॥ ॥ अथांकः ॥ ॥ यत्रेति वृत्तं
प्रव्यातं प्रधानं करुणारसः ॥ स्त्रीणां विलासो वाग्गुर्धनेतारः प्राकृतानराः ॥ भाणवत्संधिवृत्त्यादिसुल्लस्ये कस
जितः ॥ ॥ अथेहामृगः ॥ ॥ सिद्धमीहामृगे वृत्तं चतुरके त्रिसंधिकं ॥ मर्त्यदिव्योचनियमां नायक प्रतिनायको ॥ धी
रोद्धतोस्त्रिपदिया हर्तुको मोचका मुको ॥ अवर्धयुधमन्यो न्यभाभारसरसयोक्तयोः ॥ एषा प्रक्रिया दशरूपकोक्तर

मिश्र

कौतुकस्तु विवोहस्याकौतुकः कंकणे विनयेति

प्र. रु. ना.
प्रि

त्यनुसारेण ॥ ॥ अथ सांगं नाटकमुदाक्रियते ॥ ॥ भद्रा कौतुकं वेदिमागतवतोरन्योन्यमासेदुषोश्चोलैर्मरुहि
माबलप्रभृतिर्देवैर्हरिं द्वादभिः ॥ व्याघ्रां पार्श्वयुगे पुरो बुजभुवा पश्चाच्चमेनादिभिस्साधीभिश्चिवयोरपा
गसरणिर्वैवाहिकीपातुनः ॥ एषा द्वाविंशतिपदानां दी ॥ अस्यां विवाहप्रवृत्तयोः शिवयोर्वर्णनमासकलनरेड
परिवृतस्य धृतापरुद्रस्य काकतीप्यलक्ष्मीप्राप्तिरिति नाटकप्रयोजनरूपा किं विदथ्यं शक्त्या सूच्यते ॥ नाट्यं
ते सूत्रधारः ॥ समंतादवलोक्य सहर्षं कथमसूचित एव समंततोरंगमंगलविधिः ॥ तथा हि ॥ आविष्कृ
त्यंति मुरजाः सर्वतश्चक्षुः ॥ धुंशः संगीतोपनिषद्विद्यां वीणाः प्रस्तावयंत्यमूः ॥ एतद्रंगप्रसाधनं ॥ अथ प्रा
र्थनं ॥ भूभुवः सुता महादेवो पितरो यस्य विष्णुतोः ॥ नरनागाकृतिः श्रीमान् स देवः ॥ यसे सुवः ॥ उधमवलोक्य ॥ शिव
धिरादनुकूलैर्न कालेनापगतदुर्दिनानिदिदुःखानि विहरदा जहंस श्रीविलसन्निवमंडलः ॥ प्रसाधयति ॥ ७
सन्मार्गप्रसन्नः शरदागमः ॥ काव्यार्थसूचिकाभ्यां ननु समाश्रयणेन संस्कृतप्रायरसाश्रितवाग्यवहाररूपाभ

२ यतः २
१ श्लोकाभ्यां १

नरा १

रती कथिता। सविनयमुपसृत्या। सभाभिमुखमंजलिं बद्धा॥ भोभोमध्यमभुवनभागधेयविवर्तितस्यैकशि
 लानगरपुण्यशशोः काकतीय्यकुलदेवतायाः स्वयंभूदेवस्य सततमहोत्सवमासे दिवा सोविहसः कला
 एविनाद्यवेदाचार्यस्य पुत्रमभिनयदर्पलमामभिमतरूपकप्रयोगानुसयापरमनुगृहीता॥ आकाशे क
 लंदित्वा किं ब्रूयात् यस्मि जगन्मंगलमस्ति वस्तु यस्य स्वयंभूः स्पृहयत्यजस्रं। तच्छ्रोत्रपोलोचनयोः प्रधौ नष्टं पथानः
 गाटर्कनाटकमाविरस्तु॥ इति सहर्षं॥ अस्मिन्नमनोरथसंवाद्ये वपरिषदादेशः। यत्पतापरुद्वचरितानुबं
 धः प्रबोधः॥ सामाजिकानां मनसि वर्तते॥ अहो सर्वसुघटितं॥ अनुविधात्रा धातायतः। सभास्वयंभूप
 रमेश्वरस्य प्रतापरुद्रस्य गुणमहार्घाः॥ अहं च नाद्यश्रुतिपारदह्यो सुधासुचस्तस्य कवेष्ववाचः॥ प्रशंसायाम् रवा
 भिमुखीकरणरूपा भारती वृत्ते रगं प्ररोचना॥ सविमर्शः॥ कथमस्मत्प्रेयसी संगीतसारिका विरयति॥ प्रविश्य
 नदीपुरो वलोक्य। स स्पृहो किं भारता श्रूयते मंजीररवः सभार्या विहरत्याः॥ अथ संगीतश्रुतेर्विज्ञातमेवना
 १ किं भारये सुवै मंजीररवो सहायि विहरंतीये। अहं संगीय सुद्रवा विष्णादं नृ प्यमुहं सुस्तिणि पावो १

४ नरसामंगीसमगीकाविलंबिअं।सज्जीकिआखुएसा।केणवुणरुनएणफोवोउपकमीयडु४१अआइमंहिकोणिओओअणुचिदिअडुति१

प्र.रु.ना.

द्यप्रमुखतूर्यनिनादः।एतत्साध्यादनेकार्थयोजनारूपप्रस्तावनोर्गविगतं॥उपसृत्य॥नटी॥इदंमस्मिआज्ञा
पतुंयेकोवानियोगोमनुष्ठीयतामिति॥सूत्रधारः॥आर्योयद्देहेकलहंसनादमधुरांगास्यामिगीतिंधुवा
लास्येसारुभिरगहारललितेराविष्करीष्यामियत।नोद्यैयकिलरंगमंगलविधिंपादयिष्याम्यहमागित्युक्तं
वर्ततेदद्यनिपुणेनिकूटमेवत्वया॥एतत्प्रियसदृशैर्वक्त्रेप्रेयेरुणलंभनालं॥नटीसमय।नोद्यैसामग्री
समग्रीकर्तुंविलंबितं॥शुद्धीकृतारवत्वेष्टा।केनपुनारूपकेणप्रयोगउपक्रम्यते॥सूत्रधारः॥नन्विदमेवरूपय
त्वमितिपत्रिकाददाति।नटीगृहीत्वासंस्तुतमाश्रितवाचयति॥तेजःपर्यायहरयोःकिंकिंसंबोधनमनं।किमा
शीर्वादविषयो।विद्यानाथकृतिश्चका।नटीसमदस्मितं॥निगूढार्थस्त्वत्वेतच्छेकानांवचनंप्रतिभाति।कीदृशमुत्तरं
निरूपयत्वार्यः।सूत्रधारः॥अयिसुव्यक्तमेतत्॥प्रतापरुद्रकल्याणमितिप्रतीयतएव॥एषानिगूढार्थालिका
नटी॥कथंकथंनोमधेयमनोहरखलुनाटकं॥प्रतापोपपदंतस्यराज्ञोनामकथंजातमितिपृच्छते॥सूत्रधारः॥पि

तदयकर्तव्य
मित्यर्थः।

द्विःत्रिरूपादानं
धेकः

१ नू

३ निगूढंखुएदंछेमाणवअणं पडिहाइकीविसंउत्तरंनिरुवेदुअज्जे॥३१कहंकहणाअअणामहेजाणुबंधमण्डरंखुनाज्जं।पआवोपपदंतस्सरणेणा
णोक्कणामकहंजाअतिपुच्छीआदि॥१

नुबंध१

य

तेजपर्यायप्रतापः
हरपयपिःरुद्रःत
शिवोक्तो
धनप्रता
परुद्ररति

२ लोअणकण्णजुअलस्स भाअहेअदेदं नाम तुअलं सुणिअदिचिरस्स न द विज्जा पुव दणं। फलियं। जेण लोपमंगलं कम्मयिनरे
 येश्रयता। तं सुजातं समुदीक्ष्य शोण्यां रविमिवोदितं। प्रतापरु दइत्यारब्धाम करोत्ता कती श्वरः॥ अन्यत्र॥ विहो
 विश्वेकवीरस्य का कतीय कुले स्थितं। अवतारममुं ज्ञात्वा वीर रुई प्रवक्षते॥ नटी॥ लोकानां कण्ठिगलं
 स्थभागले यो न एतन्नाम युगलं श्रूयते। विरस्य नाद्य विद्या कुकीर्तनं फलितं न लोकमंगलं का कतिनरे इ ये
 चरितं अभिनीयते॥ एतन्नाद्य प्रसंगे प्रकृतं कार्यं वलं बनावलं मितं॥ सूत्रधारः॥ अहो प्रज्ञासंवाद्यो य
 मायुष्मत्याः। यदि यं कवीनां प्रश्नोत्तररूपमालिका। यथा किल॥ किं लोकश्रवसोर्भाग्यं मंगलश्रवणं मुहुः।
 किं मंगलं प्रतापं करुदस्य चरितां कुते॥ एतत्प्रश्नोत्तरमालारूपमुद्धृत्य कं॥ नटी॥ आर्यपरिवर्तनेन सर्वसं
 घटते॥ सूत्रधारः। आर्यत्वया दारैरुदास्थीनां द्यसंपदियं मम॥ प्रबंधलक्ष्मीरित्येव विदमभिलिप्तिस्पृशा॥
 एष मिथः स्तोत्ररूपः प्रपंचः॥ नटी॥ एतादृशगुणमहाघं प्रतापरु दचरितं अधिकुर्वन्तस्तस्मै कवेः संपूर्णसि
 रस्वती प्रसादः॥ सूत्रा। आर्य एवमेव। नन्वेषा कविभारत्यो वक्त्रिः। यथा किल। मातभरिति वत्स किं तव कृपा
 २ दिआरिसा गुणमहच्च पआवरु दचर्य महिकरं दः सतस्स कं इणे स हृण्णे सरस्स इ पसाओ २

चरिअं अहि
 णिउत्तपिर

अज्जपावदणे
 ण सवसंघरीयदि

प० रु० ना०

याचेद्यकिं प्रस्तुतं। जुद्धाकाकतिवीररुद्रपतेः स्तोत्राय संनम्यति॥ ज्ञातं ते विरं हं तु वाग्लहरयस्संध्यानदृष्टं जटित्वंगो
लितरंगिणीकलकलारंभप्रियं भावुकाः॥ एषा अन्योन्यसंल्लापरूपावाकलिः॥ नटी॥ अस्माकमीदृशं नरेन्द्रवरिता
नुकूलो नाद्याडंबरो भवति न वेति साधसेन वेपते मे हृदये॥ सूत्र॥ आः किमुच्यते॥ निरवद्याननुममकाद्याविद्यासा
मग्री॥ कीदृश्या पुनः स्तवगीतयोग्यतया भविष्यति॥ नटी॥ संगीतसारमहाएव उद्धृतं॥ अवधानयानपात्रमा
रोहयत्वार्थः॥ एतदन्योन्यवाक्याधिक्यमधिबलं॥ सूत्रधारः॥ चिरमवहित एवास्मि॥ नटी॥ नन्विद्यसुपक्रम्यते ध्रु
वागावप्रतिज्ञावचनसंभ्रमोदितमिति गर्डे॥ नटी॥ सस्मिते। कथमार्यो ध्रुवो गायति॥ सूत्र॥ अयि कथमलोक एव
त्वरानाद्याविद्येति शेषं न जिघ्रति॥ एतदुक्तस्यान्यथायोजनरूपमवस्येदितं॥ आर्ये नूनं ध्रुवागानोत्सुकं वद
य। तदारभ्यती संगीतिः॥ नटी॥ तथा करोति॥ लक्ष्मीसरस्वतीवेयधवलितभुवनांतरानिराजंती विलसत्कुवले
यश्रीः॥ राज्ञः प्रसाधनं करोति॥ सूत्र॥ आकर्ण्य सरसावेशी॥ गाढालिंगनसंमर्दस्य क्षरगलसुधा॥ ध्रुवो करो

शिव
९

मिसर्वांगैः श्रोत्रैः कामृतवर्षिणी ॥ एष सरसावेशा गदसंगतार्थव्याह्वरूपः प्रलापः ॥ नटा ॥ सोत्साहे ॥ सुकुमारारव
न्वेष्टा ॥ आर्यस्थनिर्दयालिंगनपीडनसहते ॥ एष हास्यलोभकरो व्याहारः ॥ सूत्रः ॥ स व्रीड ॥ रसास्वादेनतर
यमाद्यतिविपश्चितः ॥ त एव भावुका लोके भवति हृदया लवः ॥ एतद्दोषस्य गुणत्वान्मदवं ॥ नटी ॥ अर्थो नंतर करणी
यं निरूपयतु ॥ सूत्रः ॥ न च यं सभापतिर्देवस्त्वयं भूरुद्र उपश्लोक्यते ॥ सर्वांगविलसत्सर्वमंगलालंकृता कृतेः ॥ रु
द्रस्य महिमा भाति विश्वानुग्रहकारिणः ॥ नेपथ्ये ॥ भो भोस्सत्यं ॥ सर्वांगीण सर्वमंगलालंकृता कृतिरेवायं रुद्रदेव
इति ॥ सूत्रः ॥ आकर्ष्य ॥ सहर्षं ॥ कथमुपकीर्तयेवास्मद्वाक्यानुगुण्येन प्रस्तुतस्यानुगुणं कुशलेः कुशीलवेः ॥
यतः काकतीश्वरगुणवर्णनयोग्यतया वचननिवर्णनात्प्रवृत्तं होपक्षिष्यते ॥ अयं कथोच्चातः ॥ पुरो वलोक्य ॥ कथ
मेतौ वैतालिकावित एवाभिवर्तेते ॥ एषो यमित्युपक्षेपात्प्रयोगातिशयः ॥ प्रस्तावनांगं ॥ तदेह आवा मपि अनंतर
करणीया यमसृष्टी भवाव इति नष्टांतौ ॥ समग्रं ग प्रस्तावेना ॥ ततः प्रविशतः कांपिल्यलूतको ॥ वैतालिको ॥ प्रथमः ॥

पहासं

ला

मि

प्रहर्षा योयं ज्ञातस्त्रिलोकी प्रथित सुवरिते का कती प्या न्वायेयस्मै श्रेयांस्त्यजघ्रं वितरति भगवाद्देवदेवः स्वयं भूः ।
 यस्याज्ञा सर्वपृथ्वीपतिमकुटमणिश्रेणिके ली वयस्यास्सोयं भूपालमोलिजयति गुणमहा नुरुद्रदेवो नरेन्द्रः । स्व
 यं भूर्भगवान् देवदेवः श्रेयै वितरणरूपबीजस्य न्यासादुपशेयो गंगं ॥ द्वितीयः । योरुद्रोरजतावले स्थितिगादधा
 गनारि स्थितः सोयं संप्रतिका कती श्वरकुले सर्वगनारि स्थितः । स्थानेयविषभावलोकन कलामात्रेण मस्मीकृ
 ता न्यासवैरिपुराणवित्रमधुना स्वदे विषधार्यते । प्रथमः ॥ सखे साधु समर्थित ॥ अन्यथा कथमस्मै महारा
 जाय स्वप्ने कुल गुरु सदृशः स्वयं भूदेवः श्रियः संग्रहकारिका मुपदिष्टवान् । स्वयं भूदेवस्य बीजस्य बह्वंकरण
 त्परिकरः । द्वितीयः । सविप्रशिवर्ये कथमवगतं राजरहस्यं वयस्येन । प्रथमः । सखे । कस्य वानविदितमिदं । यत्सर्व
 स्मिन्नपि निजनगरे महोत्सवमादिशता रुद्रनरेश्वरेण कुलदेवतायाः प्रसादरूपस्य प्रख्यापनेन निष्पत्तेः पुरि न्या
 सः । द्वितीयः ॥ अहो निरंतर प्रसादो मुखता देवस्य । यथा का कती य प्रसवेषु श्रेया सुतरोत्तरमावर्धते बीजस्य श्रेयो

तु वं ध गु ण र ष्या प ने न वि लो भ न । त दे त स्मि न्ने व म हो त्से वे म ही मंड ला खंड लं च ल म र्त्य गंड मु प श्लो क यि तु मं य मे वा व स
रः । त दे हि रा ज कु लं प्र वि शा वः । प्र थ मः । व य म स्य सां प्र तं पु रो धः प्र मु खान मा त्य वृ धा इ पु र स्तु त्य क ल्या ण स्व प्र क र्म मी
नां स मा नो न प ति र भ्य त र स्तान म धि नि ष्ठ ति । त दा वा म पि ता व दि तो ग त्वा य था व स रं प्र य ति ष्या व ह इ ति प रि क र्म य नि कृ
तौ ॥ अ यं मु क्षा वि श्वं भः ॥ त तः प्र वि श ति य था नि दि ष्णे रा जा वा म र या हि णी च ॥ रा जा ॥ सह र्वा ति श यो । अ हो प्र सा दा ति
श यः पर मे श्व र स्य । मा मा क भि ज नं त म स ज य ति श्री का क ती य्या च यः पा ति ब्र त्य सु पे ति सां प्र त म मी ध स्मा सु वि श्वं
भ रा । अ स्मा भि नि ज होः प्र सृ ति म धु ना ध न्या स गो म न्य ते य त्क र्त्तव्य सु पा दि श कु ल प ति र्दे वं स्व यं भू स्व यं । पु रो ध सः ।
म हा रा ज भ वा दृ शा ए व पर म र्हे ति । ता दृ श म हा म हि षो दे व स्य हि तो प दे शा न् । अ थ वा कि म आ भि न र्वा पु आ णं हि
तो प दे शा धि का रः पि तु रे व य दी र्घ क थ य ति । त द्वि दः । सै वो मा चे ति नि दि ष्णो सो मा चे ति प धा म मा त् । त व मा ता शि
वः सा क्षा दे वो ग ण प तिः पि ताः ॥ म त्रि णः । ए व मे त त् । अ न्य धा क थ मी श्व र प्र सा दा द ते नि र कु र्वा स्वी त्य क्ति वि शे ष स्य

लोकाधिपत्या ॥ एवंमादुपशंभुनागणपतिमहाराजेनाभ्यंतरस्यानुभावमहिम्नः सदृशमत्रपुत्रइतिव्यवहारः कृतः
 तः ॥ तदनुगुण्यचरुद्रइतिस्मार्या ॥ पुरोधसः ॥ सकौतुक ॥ कीदृशी देवस्य स्वप्नोपदेशपरिपाटी ॥ राजा ॥ सादर ॥
 इदं निवेद्यते ॥ कदाचित्कल्याणैरजनि समये स्मैरवदर्नपुरः प्रादुर्भूतं सयुवतिवयुः साक्षनिटिलं प्रवती चंद्राभ्यां
 हितमकुटं प्रेक्ष्य किमपि स्वयं भूदेवो सावहमिति हठोत्थानमभजं ॥ अनंतरं स्वप्ने एवावपुषा हं नमस्कृत्य सुवस्त्र
 नृत्यागिरा ॥ स्वामिने काकती शानो रत्नासनमुपाहरं ॥ वामरग्राहिणी ॥ अहो देवस्यानुसंधाने ॥ यत्स्वप्नेपि कुल
 स्वामिनः समाराधने ॥ पुरोधसः ॥ किमुच्यते ॥ अविष्टमक्तयः खलु स्वयं भूदेवे काकतीयनरदेवता ॥ ततः ॥ राजा ॥
 शय्याशिरः स्थानकृतस्य पूणकुंभस्य तोयैः परिकल्पापाद्य ॥ अती दुसारैर्मलिभिः किलाहपूजयं देवतमस्मदी
 यं ॥ तथा चाविभूः स्वयं भूवदछविस्मितांगिरस्वसामार्धवधूपलालितां ॥ स्मृशर्करेणाभयदानशक्तिनाकृतो
 लिमां विनयानताननैः ॥ उन्मत्तकैर्मध्यमलोकभास्यैस्तपोविशेषैरनघैः पृथिव्यां ॥ सम्यक्फलैस्स चरितैः प्रजानां प्रता

य

परुक्षोयमिहावतीर्णः। वत्सका कतिकुलपदीपस्वीकृते पुत्रभावेन दोहित्रे प्राज्ञमाज्ञया। अस्मिन्निधेहि धौरेयमु
त्तीमुक्तीधुरामिति। पुरोधसः। सप्रमोदः। प्रसेधसः। सप्रमोदः। महाराजका कतीयकुलयोगक्षेमविधानदक्षेण
क्षायणीपतिनासाक्षारेवोपदिष्टः। तवाप्ययमेव मनोयः। प्रियकरश्चायं महोत्सवः सर्वप्रकृतीनां। तदाहो हवुषा
गतिमृष्टयुवराजस्य प्रतापरुद्रस्य भुजशिरवरसागरमेखलादियं प्रयोजननिर्धारणरूपायुक्तिः। ततस्ततः॥ रा तदीयं
जा। तद्वचनमाकर्णयतीनिर्भरहर्षविरक्तस्वरलोचनामेदिन्यपि देवस्य पार्श्वे दृष्टा। समरग्राहिणी महाराजस्य
हृदयमनुवर्तमानायाः वसुधायाः उचितः किल हर्षविभविः। एवास्वयं भूदेववचनसमाकर्णनिर्भमेदिन्यः सु
स्वागमेन प्राप्तिः। राजा का कतीयकुलश्रेयसां देव एव प्रमाणमिति तस्याः शिरसि धृता। देवोपि सप्रसादातिश
यमवलोक्यां तर्हि तो भूत। मेदिनी प्राप्तिहेतोर्वीजस्य स्वयं भूदेवोपदेशस्य वांगीकरणत्समाधानं। मंत्रिणः। वि
श्वप्रियकरः स्वप्नप्रत्ययः। किंतु का कतीयनरे दृष्टोचितमाचारमनुवर्तमानस्य देवस्य नगरनिवासवैमुख्यं। तथा

कुलधुरंधरस्य वीररुद्रस्य विश्वरक्षाक्षमेवाङ्गपरिघेराज्यधुरां विस्वांतरिति। एष विषादहर्षयोः श्रीमानेष्टश
 त्यस्माकं मनः। एतत्सुखदुःखहेतुभूतविधानोचामरग्राहिणी। साश्चर्यं। कुलामात्यमुख्येनेव पार्वतीवल्लभेनेव मुपदि
 ह्य। इदं बीजविषयाश्चर्यरूपा परिभाषना। राज्ञा सहर्षतिशयममात्याः प्रति। जयं। काकतीय्यकुलश्रेयः कलमलता
 पुरोहः स्वयं भूदेवानुग्रहः सर्वेषामपि श्रवणमहोत्सवः क्रियतां। एष बीजस्य प्रख्यापनादुद्देदः। मंत्रिणः। यदाज्ञापय
 तिकौकटिकाकतीयनरेश्वरः। राजा किमिदानीं कर्तव्यं। पुरोधसः। महाराज किमन्यस्य जीक्रियतां प्रतापरुद्रस्य रा
 ज्याभिवेकसेभारः। एष बीजानुगुणप्रोत्साहरूप उद्देदः। मंत्रिणः। दिग्विजययात्रावशीकृतानां सर्वपाथिको वरः।
 णानीतैः सकल तीर्थसलिलैः प्राशितस्वयं भूदेव प्रसादमहाभिवेकमनुभवतुराजपुत्रः। पुरोधसः॥ उचितम
 नुमंत्रितं मंत्रिभिः। राजा। तर्हि जैत्रयात्रासाधनानि सजीक्रियतां। वड्डिधानि वलानि अहमपि सजीभवामि। एष आ
 रभः। इदं बीजानुगुणरूपकरणं। एवमारभ बीजसंबंधरूपः स्तांगो मुखसंधिः। नेपथ्ये। वेतालिको मुखायमाध्यंदिनी
 संध्याभवति देवस्यालोकालोकगिरीदकंदरतमसोरोहं त्वजेजः पटलं क्रियति भुवनान्याक्रम्य संकीर्तति। इत्यालोकने

तुकीवशिखिलस्त्रीयाधिकारश्चमोभास्वानेषसमग्रदीप्तिरधुनाव्योमाग्रमारोहतिउद्गायतिशरनिशाकरकरस्तोम
सविषस्त्वहुणक्कीडत्योमलयादिवंदनलताकुंजभुजंगंगनाः।पीतातत्रदुदीर्णवर्णगलिताप्रत्ययधारांसुधाका
ताहारतयाप्रभूतमयशःप्रक्षानयत्योनिज।इदानीरवलु।आघ्रायकिं वृणान्नानोमुकुशमोदमेदुराश्रयतंतैरुति
नस्सर्वैर्कुर्तुमाध्याङ्गकीक्रियो।राजा।आकर्ण्यसर्वाःप्रसाधयतयूयं अभिमतावरणयाक्षेमपितावदभ्यंतरं प्रवि
शामि।मथोचितमुथायपरिक्रम्यनिष्क्रान्ताःसर्वे॥॥श्री॥॥कल्याणस्वप्नोनामप्रथमोऽंकः॥॥नेपथ्ये॥इदोइदोअ
प्यो।इतइतआर्यः।ततःप्रविशतिवृक्षकुंजुकी।हर्षविराययोवनमतीतार्थयाजरसासेवरे।यथादीर्घधुषा
प्रतापरुदमहाभिषेकमहोत्सवमनुभवितास्मि॥एषमध्याङ्गवर्णनयाविधिस्तस्यप्रकृतार्थस्यपुनरवमर्शना
दिदुः।अपिचापदेपदेस्मलंतमांवावागत्याचवेष्टया।अवलोक्यहसन्नास्तेस्वामीरुदनरेश्वरः।सविमशश्चिर्यैका
कतीयनरेश्वरस्यराज्यश्रीमूलवेश्मनः॥युवराजगृहानद्यगवाक्षैःस्वेरमीक्षते।एषराजलक्ष्माःप्रतापरुदग
ताभिलाषाद्विभक्तः।पुरोवलोक्य॥कथमयंराजपुत्रपरिवारके।दारकःससंभ्रममामभिवर्तते।प्रविश्यदारकः॥

प्र. रु. ना.

न

अथ पणमामि॥ ककुकी॥ भद्रकल्याणस्य दभूयाः॥ किमनुमते राजपुत्रस्य दिग्भिजययात्रा प्रपाण रुद्रनरेश्वरेणादा
रकः॥ कथं कथमप्यनुगता किं च स्वनामानुगुणमिदं राजपुत्रस्य यत्सङ्गीकृतसाधने महाराजसपादोपग्रहणं वि
वायस्वियमेव जेजयात्रा मवतिष्ठते॥ दारकः॥ अयं अननुभूत युधपरिश्रमो युवराजः॥ दुष्करः खलु दिशंत विजयः क
थं भविष्यति॥ ककुकी भद्रनिरंकुशाः स्वयं भूदेवस्य प्रवृत्तयः॥ विष्णोरवतारः खलु अयं वीर रुद्रोऽप्यविंति तमहिमा॥
एष दृष्टव्यं बीजा नुसरणरूपः परिसर्पः॥ अत्र स्वप्रवृत्तौ तस्यापनाल्लस्य दिग्भिजययात्रोद्यमेनालक्ष्यस्य बीज
स्य व्याकृतिरिति प्रतिमुखसंधिः॥ दारकः॥ एवमेतत्॥ अमा दुषः खलु प्रभावः॥ ककुकी॥ कुत्रेदानीं राजपुत्रः॥ दारकः॥ काक
ति कुलदुर्गे दिव्याः समाराधने न विजय प्रस्थानं मंगलं कृत्वा तत्र हनुमदवलं पयंत बहिरुद्याने विनिवेशितस्वंधावा
रो मातृपरिवृतो युवराजः स्तिष्ठति॥ तस्मादनुजानीहितत्रममप्रस्थाने॥ ककुकी भद्रसाधय॥ अहमपि राजकुलं प्रविश्या
मि॥ इति यथोचितं परिक्रम्य निष्क्रान्तौ॥ इयं चूलिका॥ ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः प्रतापरुद्रो मंत्रिणः परिजं निश्चापता
परुद्रः॥ किं राज्ये न शमो मुखं रचयता ततः कुलालं विनं किं वा स्मिन् समुदाहरति महतो दोषा बहूः सूरयः॥ धर्मध्या

शिव
१३

वखिली। कृतोयमनाकः संवरेतस्वर्लतनेष्टं किल यो घराज्यमपि मे वालोत्सवे कीडतः। तद्वयं महाराज भुजपरिघमस्त
लितेषु दिगंतरेषु विजययात्राविनोदेन विरहामहे। एतदज्ञेनामि लाषादिभूतं मंत्रिणः। राजपुत्रसार्वकालीनयानया
काकतीय्यात्रयभाग्यसंपदा लो धुरंधरं लब्ध्वा नरेन्द्रश्चिरमासक्तो धुरशिथिलयितुमध्यवस्यति। आचारशायकाकती
श्वराणां यद्दोरेये पुत्रेशमो भुवत्वं कुलस्वामिना स्वयं भूदेवै नैव मे वा उशिष्टा। अतः तिक्रमणीया राजपुत्रेण गुरोर्गरी
यसी खत्वा सा कलिकालदोषशिथिलो धर्मप्रतिष्ठां निवेदिमहतीमहीधुरां अवतीर्णस्य काकतीय्यविच्छोः तव सीध न
तं प्रत्याख्यातुं रुद्रः। सानुरोधं। स्वयं भूस्त्वा तद्व्येता वीश्वरो दिव्यमायुषो। तयोरन्यतरो राजा युवराजोऽस्मि सर्वदा। मंत्रिणः
राजपुत्रसाधारणो यं विनयकाकतीश्वराणां स्वयं भूवि महाराज॥ एष प्रकृतिविषया तस्मै पशामा सुमः। परिजनः। का अ
कतीय्यकुलरुखविरः तत्र भगवान् स्वयं भूदेवो रुद्रः धुरंधरः। तस्मादाजपुत्रः पुनराज्यं प्रियं अंके आरोपयतु रुद्रः।
समं दस्मिन्। परिजनमवलोकयति। एतत्परिहासं वारुणं नमी परिजनः। विरेणवरितार्थी मैदिनी संवृता। गौत्रगिरि
शिवरनिष्ठुरनिकटशिलावसति बर्वाग्याः शोण्याः भवतु वा सो वा हो प्रताप रुद्रस्य। यथा ह रिश्वंदस्य भुजे यथा रघु

प्र. रु. ना.

म

नाथस्य बाहु फल को का क तिलक्ष्मी पते वा हो तथा स्त्रितावरुद्र। महीरमतो ॥ रुद्र ॥ स बाहु स्फुरण मधो मुख तिष्ठ
ति ॥ परिजन नर्म वचनोत्था प्रीतिर्मधुतिः ॥ मंत्रिणः ॥ राजपुत्र का क तीर्थ पुरुषोत्तमस्य तव परिग्रहणाय स्पृहय
ती राजलक्ष्मीः ॥ विलंबन स हते ॥ परिजनः ॥ विद्यावधूनामधिकं दृष्ट्वा पत्नौ प्रपाय विस्मयं ॥ शोणी लक्ष्मीश्च कथं वि
लंबितं सहतां युवराजे ॥ मंत्रिणः ॥ इत्यमेव ॥ स्वतेजसा परिच्छित्य प्रधानागारमुत्सुका ॥ प्रतीक्षते दारा जश्री युवराजसमा
गमः ॥ एतस्मिन् मंत्रिणं परिजनस्य वाक्ये बीजा नुराग प्रकाशनात् प्रगमः ॥ परिजनः ॥ कथमंतरितः ॥ वत्सेष महोत्सवो दि
ग्विजययात्रया ॥ एतद्दिगंतयात्रायां प्रकृत कार्य विलंबनात् ॥ विरोधः ॥ मंत्रिणः ॥ सावज्ञः ॥ कथं विरथं त्यध्वं रूपतपः
अथ का किं तैर्वयोपिन केवलं मे वशस्वाः ॥ किं तु वृद्धाः समरापदाना राधितस्वामिन एव ॥ एतन्निष्ठुर वचनं ॥ रूपं वशं ॥ प्र
विश्य दोवारिकः ॥ जयतु जयतु ॥ युवराजः ॥ एते खलु समूपतयः प्रतिहार भूमिभागे सज्जीकृत चतुरंग बलाः प्रवर्तते ॥
मंत्रिणः ॥ अविरोधः ॥ प्रवेशय ॥ दोवारिकस्तथेति निष्क्रम्य सेनापतिभिः सह प्रविष्टः ॥ सेनापतयः ॥ यथोचितं प्रणम्य स्वा
मिन्द्र का क तीर्थ कुल तिलक सर्वतो मुखोपावाहिः ॥ यः शौर्यो दत्तं तां जयं तं प्राप्ता एव ॥ तदनुग्रहं लुना कटाक्षेण निरी

शिव

१४

स्थितां तदनुवचनरूपपुष्पासनैः मण्डितैः राजपुत्रतर्हि समारुह्य तां प्रतिपक्षवारुणो वारुणः विलोक्य तां निर-
 तरपरिपथिप्रमाथिनोरथिन्यः प्रसूयतां सेनापुरः सराजं तसकलसामंतनिजस्थानं प्रस्थानं राजा यथाभिसंवि-
 तं प्रमात्येभ्य इति गंधगजारोहणं नाटमंत्रिः करोदयेण महसा विषगा कर्मिर्तुं दिशिः आरोहति गर्जवीररुद्रो
 भास्वानिवेदयः एतैरुत्तिष्ठुगुण्येन विशेषबंधवचनपुष्पं सर्वयुवराजहस्तिनं पुरस्कृत्य ससंवाधं किं विदुष-
 रि कामंति सेनासोत्साहप्रसादोऽस्वामिन्नितो दीप्यतां दृष्टिः धावत्याहति दक्षितमहीरधनीरधनिर्यधूली दात पा
 जालाबुद्धौ तैर्विलसदसिलताविद्युदुद्दामरीणा उद्यन्निस्सालराणस्तनिनपटपटद्विकटाः प्रारभंते प्रावृल्लुभ्यो ध-
 जिन्यः करिकरटतटिस्पंदिदानां बुधाराः अन्यतो वलोक्य वलेवलति संभ्रमप्रतिभये विजेतुं दिशः पुरंदरहरि-
 जयव्यवसितास्सहायोधताः वलतिस्विरमत्सराः शिखरिणो यथादंतिनो भरावनमर्दनमद्भुजगराजफल्ल-
 णाः परिजनः विलोक्य साश्रूयः महान्वलेषः त्रिलिंगसुभटानामुत्साहः संस्कृतमासित्या उद्यता मरजा मराः
 प्रतिपदप्रोक्षितकोक्षेयकाः स्वेरोद्धूणमुमुलुयः पटुतरा रुष्टम्वनलार्मुकाः प्रास्यद्भीमगदास्समग्रविहरत्वासाः

प्र. ८. ना.

रथं

सुरत्यहसाः खेलेत्यध्वमृभटास्सवपुषोरोदप्रकारा इवाश्रितो तुरंगतरंगाः त्रिलिंगाधिपतेः उल्लिख्यो ल्लिख्यपादो
रस्वितुरंगाशिरस्ताडनमयैव पूर्वोपस्थात्याभ्यापदाभ्यामपि धरणिमवह्यसौरब्धनुत्रो॥ वालैर्व्याधूयमानैः प्रतिनृप
तिहयोत्साहमुन्मार्जयतः कामेत्यग्रास्सलीलं कमणपरिणमत्येव धाराः प्रपंचाः। मंत्रिणः। अहोविदलितपरमनो
रथानां सभ्रमः। रथाहि। रथाः सरभसभ्रमनिविडहेमनेमिह्नतक्षमातलसमुच्चलं द्रुलधूलिजालीबुदेः॥ तिरो
हितमसूययासपदिभानवीर्यविधाय भुरवरी भवत्यनिभृताक्षधूर्निखनाः॥ रुद्रः। सर्वतो विलोक्य॥ सप्रमोदा कथं
समग्रसाधनानि सैन्यानि। वृद्धमानगजाकीर्णद्विषमाणहयाकुलाः। संकीडस्यंदनाकीर्णश्चेलसुभटास्सेन्यसं
पदः। मंत्रिणः। युवराजावलोकनादुद्धेलः सैन्यसागरो वर्तते। अभ्यापतंतीरमितोमही भृदाहती मुकुः। काकतीयकु
लांभोधिरेषः स्वैरंगसिष्यति॥ सेनापतयः। सप्रणामं विजययात्राकुतूहलिन्योधजिन्यः। सांप्रतं युवराजस्यात्ता
प्रतिपालयेति। रुद्रः। सप्रसादममात्यानवकोकयति। मंत्रिणः। सोत्साहं प्रतिष्ठंती प्राचीं प्रति सैन्यानि॥ सेनापतयः॥
यदादिशीत्यमात्या इति। प्रस्थाननाटकेन। समंतादवलोक्य सहर्षति शयं। पक्वनेनानुकूलेन प्रसारितपटो बुलाः।

शिव

१५

उद्युजितइवाकृष्टुधजासोत्रामणीदिशो। सर्वेशशोकुनमभिनेदयेति। एषप्रस्वानात्रुकूलशकुनेकथनाद्रुपन्यासः॥ रुद्रः।
पुरोवलोक्य कर्षकराभ्यामुत्क्षिप्ताक्षतकनकपात्रः समागतएवविप्रवर्यः। प्रविश्यविप्रः। सविनयमग्रतः स्थित्वाथा
ध्वेदक्षिणभुजमुद्यम्यविजयतांविजयतांवीररुद्रमहाराजः। स्वयोभूदेवमहोत्सवानंतरमहीसुरनराशीर्वादिवाशिताः।
काकतीयमहाराजेनप्रेरितः खल्विमेमंगलाक्षताः॥ रुद्रः। सप्रणामेगृहीत्वानिजोत्तमांशोगजमूर्धनि वनिधायग्राम
लाफलिताः प्रसादलतिकाः पत्यास्वर्यभूप्रभोराज्ञः क्षतियमेफलमंडनमलेस्तातस्यसानुग्रहाः। विप्राशीर्नचिनामि
मंत्रसुरभीण्याकांक्षितान्यत्रहंपौराणां वज्रयोत्रराणितदमूरीषक्रुयास्युदिशिः। एषब्राह्मणक्षत्रियादिकीर्तनाद्वर्णस
हारः। प्रविण्णस्यभावनिरगलस्यतवभुजागलयोरोजायितस्यकियतीभूमिजयविडंबना। परिजनः। विजयलक्ष्मीपा
णिग्रहणसमयदत्ताइवमंगलाक्षतायुवराजस्यशीर्षेदृश्यंते। विप्रः। राजपुत्रतत्रदिग्विजयवार्ताहारिणः। पुरुषा
नातिचरितादेवप्रेषणीय्याइतिमहाराजस्याज्ञा। रुद्रः। शिरसिकृतस्तातस्यनियोगः। अमात्याः प्रतिकतिवनयूयका
कतीश्वरस्यसेवार्थंनिवर्तध्वं। कृतिपयेविजययात्रापराप्रवर्तध्वं। अमात्याः सप्रणामेयथाज्ञापयतिपुवराजः। विप्रः।

स्वस्ति विजयाय शिवाः पथानः सेतुपुत्राय। रुद्रः। सप्रश्रय। भगवन्ननुजानीहि। वयमितः प्रतिष्ठा महति निष्क्रान्तः
 सर्वे॥ ॥ विजययात्राविलासो नाम द्वितीयोऽङ्कः॥ ॥ ततः प्रविशतो लेखहस्तो जाघ्रिको। एतत्पूर्वकपात्रेण विप्रेण नि
 र्दिष्टयोः पात्रयोः उत्तराङ्के प्रवेशादङ्कास्योऽथ प्रथमः। सानुवैधाश्रयः। अहो प्रतापरुद्रस्य महिमानुभावः। यस्य विज
 यात्रासेभ्रमेणैव व्याकुलीकृतानि द्विषामपि महोभूता कटकानि। द्वितीयः। वयस्य किमुच्यते। काकतीय्यप्रदीपो
 यमदाश्चतुर्भुजस्वयः। यद्वञ्चकवचायते प्रसादाश्च स्वयंभुवः। एवं स्वयंभूदेवस्य प्रसादरूपस्य बीजस्यान्वेषणाद
 भसिधिः। प्रथमः। अधकुममभित्रीया पुरोवलोक्य प्राप्तेयमधनगरी। किञ्चित्प्रविष्टातेनाटकेन समततो निरूप्य।
 अहो निरन्तरमोहायं रुद्रनरेश्वरस्या। यदेतैर्वैतालिकारः। सर्वतोभोगावली प्रमुखाश्चानुप्रवंधावुच्चैस्वनाः। यतः स्वभा
 वरमणीयाश्च प्रतिरेवेण पाठयन्ति कुकुभः। द्वितीयः। सम्पन्नेर्वर्णसिप्रत्यभिज्ञाश्रयं अथ वार्य। सविपश्यपश्य।
 सम्पद्गगधवेषधारणतिरोभूता अपि क्षमाभजः सूर्यते प्रभुतारहस्यपिशुने राविष्कृते लक्षणेः। हस्ताग्रैर्ध्वजव
 रुत्कृतितलेर्वक्षस्तलेर्विस्तृते राकोरैर्मनुष्यमात्रसुलभैर्वृत्तैरनेकैरपि। प्रथमः। नूनमेते प्रतापरुद्रसमरपरा

सुखानक्षस्त्रीविरचितवराहलक्ष्मणः प्राणत्राणार्थमनयारी साकाकतीय महाराजं प्रसादयितुमध्यास्यतीति
तर्कयामि। एतत्प्रस्तुतोपयोगिप्रतिराजकुलान्वरणात् अभूताहरणं जाधियोन पुनस्तौलक्षणेन रेखराभूहना
दुमानेन च। द्वितीयः। प्रयोविजययात्राश्रवणविषयकृत हलतापोराणो। यथा। आहारमनुसरति पुनः पुनः। प्र
अमालया तत्सखे प्रकाश्यतो। प्रतापरुद्रस्य भुजयोर्विजयोदाहरणो। प्रथमः। किं विदुषेः। भोभो श्रूयता। काकतीय
कुलश्लाघाकामधेनुप्रियोदंत। नेत्राकाकतिवीररुद्रविभुना सर्वादिशो निर्जिताः क्षमापालाः करदीकृताः कृतमि
दं निवीरमुवीतलं। यस्योद्युजवैभवं सरभसारो हृदि धत्तामिनी मंजीरश्च निपूर्णं किं दूरमुखे व्यकुर्वते पर्वताः। ए
ष तत्त्वानुरूपो मार्गः। द्वितीयः। सखे नूनमेषु दिवसेषु काकतीय महाराजो निरंतरं पुरस्कृतपुरोधः प्रवरा माज्यवृ
क्षो युवराजविजयमाश्रीसानोगमयति वासराणि। प्रथमः। उचितमनुस्मिन्ति ते वयस्येन। द्वितीयः। पुत्रो वलोक्य स
हर्षं कथमस्मदागमवचनमाकर्ण्य नूनं महाराजाय निवेदिर्तुं अमात्यपुत्रः सहर्षं स भ्रमराजकुलाभ्यर्तयति पविश
ति। तदा वामपिप्रतिहारभूमि मध्यास्य काकतीश्वरावसरं प्रतिपादयिष्यावशतिपरिक्रामतः। एतद्विस्तर्कप्रतिपादनादयं।

प्र. रु. ना.

यो ततः प्रविश्य मातृपुत्रः स प्रमोदो अहो मम धुर्यता यदीदृशानां महोत्सवानां निवेदयितास्मि संवृतः यन्मया विज्ञा-
यितेः श्रवणप्रियेः वार्तामृतेः स्वप्नसाक्षात्कृता पि स्वयं भूदेव प्रमादात्परं प्रमोदयिष्यते काकतीयारूपा एषो कर्षविवन-
रूपा दुःसहतिः पुरोवलो क्य ॥ कथमयं महाराजः पुरोहिता मातैरन्येन परिजनेन परिहृतो महास्थानमटपमधि-
ष्ठति तदहमुपसर्पामीति परिक्रामति ततः प्रविशति यथा किं दिहो राजा मंत्रिणः पुरोधसश्च राजा स विमर्यश्चर्यो-
ग्रगात्मा प्रति अहो शैशवेणुचितकारित्वेन वत्सस्य वीररुद्रस्य यदस्मदपुरोधसार्थमिमानमात्यानि कृत्य स्वयमेव प्रस्थितः
मंत्रिणः स वङ्गमानो महाराज भवता खलु पितृमानुशकुमारः पुरोधसः विजयप्रस्थानात्प्रभृतिनक्तं दिवमुन्नि-
षतिकल्याणानि निमित्तानि तद्विज्ञा एव दिशो राजपुत्रेण राजा भवदाग्निं प्रवृत्तं काकतीयकुलसेयां सिस्वयं प्रसूयते
परिजनः काकतीयकुलस्य किं नु संपूर्णं पुण्येन यस्मिन्नेव तीर्णे भुवने कभद्रः प्रतापरुद्रः राजा सोत्सुक्य कथं
चरयति वत्सस्य विजयश्रवणमहोत्सवः अमात्यपुत्रः स विनयसंभ्रममुपसृत्य सप्रणामो देवमध्यमलोक-
पाळमुवराजप्रेषितो विषयवार्ताहारिणो प्रधाता प्रांगणमधि तिष्ठतः एष सवित्यमाभार्थप्राप्तिरूपक्रमः स

शिव
२९

हृत्तिशयनिरूपयतिमंत्रिणः॥भद्रशीर्षप्रवेशय।अमात्यपुत्रःयदादिशतिमंत्रिणइतिनिष्क्रम्यसहताभ्यांनिष्क्रम्यो
पुनःप्रविष्टः॥पुरुषोप्रणमताववेवोपसृत्योदेवविश्वेकविजयिनापुत्रेणवर्धसो।वाढमप्रमेयमहिमाप्रतापरुद्र
स्यभुजस्तेमा।यच्छेशवेप्यतिशयितकाकतीव्यतरुणपराक्रमस्यविक्रमः।राजासहर्षतिशयमवलोक्यमनो
रथाभ्यामिवचिंतितोपगताभ्यांआभ्यांमहाहं पारितोषकं प्रतिपाद्यतां॥द्विगुणितप्रहर्षयोर्मुखाद्वत्सस्यविजयल
क्ष्मिपरिश्रहस्यवृत्तान्तश्रवणमहोत्सवेनाचरितार्थयामः।श्रोचवृत्तिं।मंत्रिणः।यदास्तापयतिदेवइतिभौरिकप्रमुख
रचारौक्यार्थयति।एषसामदानाचरणरूपःसंग्रहः।पुरुषोसप्रणमगृहीत्वामूर्ध्निनिधायमहाराजप्रसादमभि
नंदतः।मंत्रिणः।भद्रौइतएत्ययुवराजविजयविद्वत्तयःपराक्रमपञ्चविताःमहासराजसदसःकण्ठपूरीक्रियतां।पु
रुषो।साचधानमवधारयतुमहाराजः।प्रथमः।देवस्यप्रसादेनकाजिनीराजनासमिध्यमानस्यवीतिहोत्रस्य
विजयप्रसादेनचद्विगुणितोदग्रप्रतापेप्रतापरुद्रेप्रतिष्ठमाने।यात्रारंभमहेष्टहं प्रथमिकानयस्त्रिमूर्तंवरधुराभ
क्षोणितलोहितेतिबहुलेपांसौवियक्षापिविजृतेनव्याःसकलादिशःस्वविभुतामंतःविधायाधिकं।साक्षात्पिपलायिता

इव दृशो नैवाभवन्मोचराः। अनंतरं वा उद्धृत्य तुर एवीकलकलो नायं वमूहवरो नेदं दुडुभिगतिरिति विपुरजिकल्पांतदकु
 श्वः। इत्याग्रेष पटीय्य श्रीपु पतितो धाटी बुभारा वमूहे वारोष फल सुविस्मित मर्थ वस्तं दिगीशैरपि। पुरोधसः। अहो अ
 ध्रुवमूपतीनामो जायितो द्वितीयः। अथ युवराजा ज्ञया प्रथमंगा घवनी दिशो प्रतिवलिता निसेन्यानि। रथेनाभिमुख
 यां वीररुद्रो विलोक्यमा। मृष्यते नायमित्य कः सेन्यरेणोतिरोहितः। मंत्रिणः। ततस्ततः। द्वितीयः। अनंतरं। सेनाग्रमैर
 वप्रोरस्यानुक्षत्रिया निजित्य सर्वपथीने नाटोपेन पटीय्य अतस्मिन्नेव महति वलेन चलति। युधाय समनश्यति। कलिगा
 स्फुटपौरुषाः। माद्य दीपघटो दामसंभ्रमादं वरो धृताः। तेः सार्धमध्रुवमूपतीनां पराक्रमधने महत्यायोधने। पीत्वामो
 पदं शीघ्रिरदगलगल दत्तमैरेयधारामो मास्तिष्कलये र्दलित नृपवपुः कीर्त्तये स्पष्टदृष्टः। विभ्रदो दोत्रमाला जनित
 जनभयोभैरवाकारघोरस्संश्रामोर्वाः कलिगैर्वलिविधिम करोद्दीररुद्रस्य खड्गः। पुरोधसः। मानुषवेव तरोहितेनापि
 काकतीय्यविष्णुना केचिदा विष्कृतो निजप्रभावः। मंत्रिणः। सहस्रानि शया दुताः। अहो पराक्रमातिभूमिः प्रतापरुद्रस्य।
 परिजनः। सदृशं खल्वेतव। यन्महाराजरुद्रनरे र्दनं र्दनेन कर्तव्यं। यत्काकतीय्यकुलप्रसंगानोक्षमं। यत्कुलदेवतायाः स्वयं

भूदेवस्य प्रसन्नविशेषाणां युक्तं तत्र स्वकुतं युवराजेन राजासगद्गदप्रमोदः। ततस्ततः। प्रथमः। अनंतरं। विंशत्ये
दिवीरप्रतिभयमकुं गतोपसंजातराहुभ्रातिभ्रस्यत्यतंगाभयकरणवणारेणवर्धाधकारा। आसीत्संयामवेलाविहरहसि
लतोद्दिनमत्रेभकुंभप्रोद्युक्तोद्यतभानिकरपरिरुतस्त्वधूवत्कवंदा। अनंतरं युवराजस्याज्ञया अनंतरं युवराजस्याज्ञ
या। रचारातिदिगंतगालविजयप्रख्यातविक्रांतयः पारेपूर्वपयोधिकलिजयेस्तभाः स्फुरतेजसः। वेलाकाननवासिगीत
विभवंदेवस्यदोर्विक्रमं शृण्वतोमुहुर्ध्रसेन्यपतयः प्राप्तादिशोदक्षिणं॥ तत्रचा। मुनोलेषामुदासुहृदिनिकटस्थेपिम
हताभवंत्येतानद्यः कलुषपयसः सैन्यरजसा। इतीवयोमाग्रेमलयपवनादोलितशिखाः पताकाः सोत्साहाः प्रतिपद
मनृत्यनतितरा। अनंतरं। पांडपप्रमुखान्द्राक्षिणात्यान्शरणमुपागताः काकतीयवीरः स्वचमूपतिनिर्विशेषसभा
यतेः सहप्रतीचीदिशं प्रचलितः। मंत्रिणः। साधुसमाचरितमात्मनीनं पांडयेः। यत्पूर्वमेव देवस्य चरणमूर्तेः प्राप्ताः।
तः। द्वितीयः। पाश्चात्यानां ध्वजेषु स्थितमधिकभरस्वस्तदंडेषु गृध्रातेर्यच्चंडतुंडाहतिविहतपटेष्वात्याक्षेपपक्षैश्च
अस्त्रगारुत्ततत्समजनिविजयपार्थिनामध्रसेन्यप्रस्थानां जयमन्यनिविडनिजभुजादंडकंडूविडं वः। अनंतरं वाजि

काप्रतीचीमथवीररुद्रः प्रत्यर्थिनारीनयनोबुध्णोरिवोसमृतीर्यगजाबुधसेतुविजेतुगतवानुदीची। तत्रांगवंगकलिग
 मालवप्रभृतयः सर्वभूषाळाः मिलित्वायुधायवधादशः पुरतः प्रादुरभूवन्। मन्त्रिणः। अहोपरमनात्मवेदितोदीच्या
 नोयत्पतापरुद्रस्यपरिपेथीभवन्ति। ततः ततः। प्रथमः। अनंतरं सममनीकिनीभिरापतन्तिः राजकानिधिलोक्यसग
 र्वमुक्तं सेनापतिभिः। ररेगूर्जरस्पर्शरोसिसमरेलंपाककिंकसेवंगत्वंगसिकिंमुधावलरजः। काणोसिकिंकोकणमद्रूप
 प्राणपरायणोभवमहाराष्ट्रपराष्ट्रस्थमीयोधारोवयमध्रनाथसुभटाः प्रत्यर्थिदावानलाः। एतदोपसरब्धवचनं
 तोटकं॥ परिजनैः। साडुसाडु। साधुसाधुचमूपतीनोवचनं। एवंभणित्वाकीदृशयुपक्रांतते। प्रथमः। कंकथ्यतेसेनि
 कानो निरुपमपराक्रमः। यस्तत्राभवदाहवस्तमखिलं जानातिभागीरथीयात्याक्षीत्सरभूयकारणनिजाहंकारमु
 ध्रुंखलं। आराद्धीक्ष्यसमग्रमध्रसुभटप्रोद्धृण्विद्धीवलीधारातीर्थमुपेत्यदिक्पनगरीमारोहतोभूपतीः। अनंतरं। त
 तत्रप्रलीनात्मनः प्रतिपक्षभूपानत्रेसुकामाः त्रिलिंगसेनिकाः तत्रदेशवेषभाषादिकामाविष्कुर्वन्नाः सर्वतः पश्यं
 तिस्माजीवयाहंगृहीत्वायुवराजातिकमानयन्ति। मन्त्रिणः। साधीयात्रखलुसेनिकानामुद्यमः। एतत्प्रकृतोपयोगित्वेन

वचनादधिवर्त्तः॥ ततस्ततः॥ द्वितीयः अनन्तरं नरपतयो निजपरिजने पृथक्ता विधासाः प्रतापरुद्रपादमूलमेव शरणां मुपा
गताः॥ परिजनः॥ अहो नरपतीनां साधसकातरत्वा॥ अयं भयप्रतिपादनादुद्देशः॥ प्रथमः॥ किमुच्यते कार्ये॥ अंगः संगर
भीरवः समभवन् चोलाः पलायाकुलाः॥ काश्मीराः स्मरणीयविक्रमकथा हृणानिरीणश्रियः॥ लंपकाभयकंपमानव
पुषः बंगानिरंगीकृताः नेपाळाः परपांडिमव्यसनिनसिंहाश्च नीरहसः॥ अपिवाकोभोजाः क्षतकुम्भिनीपश्चिदाः प्रात
व्रणाः सेवणागोडाः पीडितविग्रहाः श्रितकुलशानांकणाः कोंकणाः॥ लाटाः पाटितमूर्त्तयः परिगतकीविह्वलाः सिंहलाः॥
प्रणतिप्रपंचितधियश्चादृक्कटाः कीकटाः कांपिल्याः श्रितवल्लयः कृतयशोभंगाः कलिंगा अपि॥ सर्वहर्षतिशयनाद
पतिपरिजनः॥ साश्चर्ये॥ अहो वीररुद्रस्य अतिशयितविभुवनानियुक्तापदानानि॥ राजा॥ महती प्रतिष्ठामारोपित
खलु॥ विश्वेकविजयिनावस्तेन काकतीय्यकुर्वा॥ पुरोधसः॥ आमूलचूडै फलिताः प्रसन्नयः कक्कीय्यावयदेवतानां॥
राजा प्रथः॥ ततस्ततः॥ अनन्तरं संकलदिग्निजयसमुत्तेजितेन तेजोविलासाः सर्वनरेधराण्यंतानिता युपायना
निस्तीकृत्य समग्रसेनैस्तैपक्षैः महीभृङ्गणैः असितेन महता वल्लार्णवेन न्यवर्तत॥ विश्वेकवीरो वीररुद्रः॥ मन्त्रिणः॥ मह

प-रु-ना-

सीकुचेरानी राजपुत्रः। द्वितीयः। किंसांपतकुर्वाणः राजलोकः। सर्वानपि सेनापती नगरं प्रति प्रस्थाप्य द्युतिपयमूलं बलप
रिवतः काकतीश्वरः स्वयं गोदावरी परिसरारण्ये ध्रुमगयाकोतहली विहरते। मंत्रिणः। सविमर्शः। महाराज त्वय्येव शासति वसु
मती यो वरा न्यमेव बद्धमन्यते राजपुत्रः। एषा प्राप्ता शादिद्ये जयाद्यष्टनरे दृष्टो तस्य पुरो व्यापिता तता रूपता राजा। त
दचिरमेव युष्माभिसनेतव्यो वत्सः। अनुनेतव्यश्च। राज्याभिषेकाय। मंत्रिणः। यदाज्ञापयति देव इति निष्क्रान्ताः सर्वे निपथ्ये।
स संभ्रमः। भो भो नागरिकाः सत्वरमपसरत दूरं देदानी। आलानंतरसानि पाद्यनिगह्य। मुञ्छेद्यत्नो कुशो वेगात् सा तित
धर्गतः कटतटी निर्यन्मदो ब्रुमतिः। भ्रष्टत्यल्पपथं चलन् जहय विभ्यज्जनौ धं पुरं विषग्राकुलियत्यमंदरभसः स्वैरंग
जगाम लीः। एषा श्रीकात्रासरूपः संभ्रमः। राजा। आ कर्णं सविस्मृतं। कथं कटं कं व्याकुलयति करीडः पुरुषः। महाराज नू
नमिदानीं नगरं प्रविशतां। नरेश्वरो पायनानां द्विपानी मदगंधानिलेन रुंध्यन्ति रगलोजातः प्रधानहस्ती॥ पुरोधसः। वि
ना स्वयं भूपतिनोपदिष्टं प्रतापरुद्रस्य महाभिषेकं। अविघ्नमापादयितुं गजास्यः करेण राजा कृतिमभ्युपैति। एष गर्भसं
धिबीजोत्पादनादाक्षेपः। राजा। सहर्षा तर्हि वयमपि प्रमदवनद्वारणा सादमारुह्य गजेन्द्रमवलोकयिष्याम इति निष्क्रान्ताः स

नगा

शिव

२०

१
॥ वीररुद्रविजयो वामतती योंकः ॥ श्रीग ॥ ततः प्रविशति धात्री चेटी चाधात्री सरोषं । हंजे । एता दृशी हस्त कार्ये
या कुले राजकुले महोत्सवे पिसकला पिरजनी केन समं त्वयानीता । ईदृशमहार्घाणि भूषणानि कुतश्चोरितानि क
थं न ज्ञातं त्वया दास्याः पुत्र्याः । सकलादिशो नित्याचतुरंतसामंतपरिकारः प्रतापरुद्रो नगरं प्रविष्टः । कुलदेवतायाः प्र
सत्यामहाराजस्यास्तया पुरोहितो नुरोधेन अमात्यानामनुवर्तनेन प्रजानां भागधेयेन क्षोण्यास्तपोविशेषेण अस्मा
दृशस्य परिजनस्य सकृत्तपरिपाकेनाभ्युपगतं महाराज्याभिषेको युवराजः संजातः । एवमप्येकाकिनी मां महोत्स
वाकुलितचित्रां मुक्ताकुचस्त्रिता ॥ अवेवरोपवशात्तनियतास्ति प्रदर्शनमुखेन बीजस्यावमर्शनाद्विमर्शसिद्धिः । वे
टीगतशेषप्रख्यापनादपचादंगं ॥ चेटी ॥ स्वामिनि । अपराधं क्षमस्वेति पादयोः पतिता । धात्री । सभृभंगदास्याः पुत्रि
पटीचलेन सर्पदर्शनं परिमार्क्षि । यत्प्रणामेन ईदृशपराधं शिथिलयस्ति । एष सरोषभाषारूपः सैष्येष्टः । चेटी । ई
दृशस्वभावात्वे निष्कारणकोपिनी । भवतीमनुवर्तितुं अहं पर्याप्ता । धात्री सरोषं क्षिरः कं पौ । वषाशीले दुर्ललिते लून
कर्णनासिकात्वावधाकारा गृहभाजनं करोमि इति बंधनं नाटयति । एष बंधनरूपो विद्वः । चेटी सभयकं पौ । स्वामिनि

रक्षरक्षा। अदारण निरपराधं इमं जनं तवात्रिकथा हि उं बालं यंगुत्त्या अहं बलाकारेण नीता तत्र प्रतिकूलदेवं प्र
सादयं त्याविलंबिते। किं करोमि। धात्री सरोषं कुंकारं। एतादृशं राजकुलमहोत्सवं उं शिला हि उं बालं यंगुत्त्या अहं बलाकारेण नीता तत्र प्रतिकूलदेवं प्र
मिति मस्तकस्ताडयते मंदभाग्यया। एष गुरुतिस्काररूपो देवः। चेटी॥ सामिलि सहेक्षि। लयाकर्तव्यं ग्लोप
रं शीघ्रं निर्वर्तयामि इति क्षमस्व विलंबे। एषा प्रणमति। धात्री सप्रसादे॥ हं जेउतिष्ठ। एषा विरोधं गमनरूपा शक्तिः
चेटी। सहर्षमुखाय हस्तावलंबनं दत्वा इत इतः। तत्र तत्र भवंती धात्री किं चित्परिक्रम्य पुरोवलोक्य च कथमेष प्रति
हारप्रवरः ससौ भ्रमं निर्गतः। तत्प्रत्यासन्न इव महाभिषेकसमयः। तेन राजपुत्रस्य मंगलनी राजनदी पपक्तिं निर्व
र्तयितुं अभ्यंतरं प्रविशाव इति ति प्रांते। प्रवेशकः। ततः प्रविशति प्रतिहारः। साटोपः परिक्रम्य द्वारि नरपतिकूलक
लमसहमानः सावमानं कनकवेत्रलतामुद्यम्य रेरे नरेश्वराः। इति बृहमुपायनी कृतमुकुर्वंतु पुर्याविहिर्गस्योद्यह
नष्टं हि तेन घटिका घटाधनिः श्रूयते। इरे वास्तुरथाश्च मेतदस्विलं यस्याति संमर्दतो निष्क्रामत्यविश्वनागरकुल
नखैरमावेष्टते। तेषां तर्जनी द्वे जनरूपा द्युतिः। किंच। भोभोः कुलामात्यवृद्धाः प्रधानाधिकाधिकारिणः। पौरजनाश्च स

शृणुध्वं। एषा रुद्रदेवमहाराजस्य ज्ञायथा किल। पूर्वैः काकं निवंशजेनृपतिभिः सम्पल्लतायाश्चिरं यस्यामानुषशोभुनो
क्षोणीभुजाभूत्यधायेयं यदुजयाकुलादिवसति विस्मरिता मेदिनी सेयं संप्रति वीरुद्रभुजयोः यातुप्रतिष्ठोत्कृष्टा
एषस्त्वर्वंशजानां कीर्तनात् गुरुकीर्तनरूपः प्रसंगः॥ पुनस्साटोपेपरिक्रम्य अधिकृताः किमिदानीं छारमधोक्त्वा
कोतः स्वयं भूदेवसमाश्रयनविधिः किं विष्णुसंकीर्तनानि कनककलशेषु तीर्थसलिलानि दत्ता। पुरदेवताभ्यो वल
यः किमभ्यर्चिताः सर्ववर्णवृक्षाः कश्चित्पसाधिता महापेकविधिः वेदिः किं संकीर्तनानि कनककलशेषु तीर्थसलिलानि
निकञ्चिदभ्युपनीतान्युत्तमोपकरणानि किं संगले मूर्द्धनैर्दत्ता वधाना ज्योतिर्विदः। कश्चिदलं कृतास्त्रिरलिङ्गनगरीकु
रंगीदृशश्च। यदिदानीं वसुमती पाणिग्रहणो हितमंगाचारवेषः प्रतापरुद्रः। काकतीयमहाराज्यलक्ष्मीर्जितः पु
रेवर्त्तते। गत्वरधा। अन्यतो गत्वा सभ्रक्षेपमवलोक्य कथं राजानो न विरमन्ति। विदुषस्त्या। भोभो भूवाः यथाकाशमा
रभर्धा। सज्जी कुरुधुपायनजातानवृथा समर्द्धसहते ममवेत्रयष्टिः॥ एतदवमानरूपं छलनं॥ समंतादवलोक्य स
र्वतिशयं अहोत्तलीकृतजगतां क्षितिक्षिती उद्देहसंमर्द्धनिवारयतो मम प्रभावः। अथ काकतीयदोकारिकाणां लिखित

पठितमेव राजविवारण। एवं स्वशक्त्या विकाररूपो व्यवसायः। प्रविश्य पटाक्षेपेण दौवारिकः साक्षेफः। अरेखत्वसमय
 विद्वानरपतयोनिवारिताः। महोत्सवदिदृक्षमाणः सर्वप्रविशंतु। प्रथमः सरोधो अरेकाकनीयकुलवृद्धप्रतिहार
 मामसमयवेदिने उदाहरसि द्वितीयः। भवतु यो वाको वा भवान्नरपतयः प्रवेष्टव्या इति महाराजस्याज्ञा। एतत्प्रतिहार
 योर-यो-यसीर-धवनरूपेति धनो। प्रथमः। किमनेन समं शुक्लकलहेन। तावत्प्रधानागारद्वारवेदिकामध्यमध्यासी
 न पुरोहित पुरस्फुर्तयुवराजमेवोपसर्पन्ति। इति परिक्रामति। द्वितीयः। अहमपि यथानिर्दिष्टमनुतिष्ठामि। इति
 परिक्रामति। ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः प्रतापरुद्रः। पुरोधसो मंत्रिणश्चापुरोधसः। काकतीयकुलतिलकायुव
 राजेन भवतालीक्यैव दिशो दशा विजिता इत्यमी सम्यगद्यसत्याशिषोनयो। किंच। अद्यावद्यः काकतिभूपतीना
 शस्त्रिलोकी प्रथितप्रतिष्ठा। राजवृत्तीभूरियमद्यजाता वीतोपसर्गः सकलाः प्रजाश्च। एषा सिधवद्भविष्ये
 यः कथनात्प्रोचना। मंत्रिणः। सोमसूर्याव्यामात्यमहिमाद्याधराकृतः। अस्माभिरिति कुर्वन्तिः काकतीयकु
 लस्थिति। एतत्प्रकृतानुगुणप्रशंसनादिवर्त्तने। पुरोधसः। राजपुत्रसंज्ञीकृतेयं महाभिषेकसामग्री। काकतीय

नरेश्वर क्रमाधिष्ठितमद्रासनेभवदधिरोहणेप्रतीक्षते। तत्प्रतिपालया स्वयं भूदेवानुगृहीता महाराजस्याज्ञा। ए
तत्कार्यसंग्रहणं रूपं आशानं। रुद्रः। कुलदेवता स्वयं भूदेवं नमस्कृत्य गुर्वीर्जा बोद्धुमिच्छामि। पुरोधसः॥ सदृशो य
माचारः कृत्वा कतीयकुलप्रदीपस्य भवतः। किंतु प्रत्यासीदति महामिषेकसमयः। तदतिरेण विहितकर्तव्येन राज
पुत्रेण गतव्यं। वयमितः करणीयशेषं प्रतिपालयामः। रुद्रः। यदादिशति काकतीया च यप्रत्याइतार इत्युक्तं य
यथोचितं परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे॥ त्वरितमहो-वो नाम चतुर्थोक्तः॥ ततः प्रविशति ज्योतिर्विदः। स संभ्रमं परि
क्रम्य। भो भो स्वरध्वं। कुत्र पुरोधसः। कुत्र वामत्रिणः। आनीयतां स्वयं भूदेवसमाराधना सकृपिततया बिलैवमा
नो राजपुत्रः। ततः प्रत्यासन्नो वर्तते महामिषेकमुहूर्तः। एतदनंतरं कस्य पूर्वकार्यगतत्वात् अंकावतरणं। स वि
मर्शश्चर्यं। अहो विश्वातिशायिनी काकतीयकुलप्रतिष्ठा। ततः। आदेष्टुं कुलदेवतासभगकान्यस्य स्वयं भूः शि
वोर्यं सज्जीकुरुते पराक्रमजितः सोणीयतीनांगणः। यस्यैव स्पृहयत्यशेषजगती तं वीररुद्रा कृतेर्विष्णोर्वीक्ष्य म

प्र. रु. ना.

हामिषेचनविधिर्नंदति सर्वजनाः। एषस्वयं भूदेवो पदेशनरेश्वरविजयप्रमुखसंध्यादि बीजाथानां महाप्रयोजनी
भूतमहाभिषेकार्थतया योजनान्निर्वहणसंधिः सोऽस्मिन् नूनमिदानीं। स्वप्नेष्यास्त्रितामसां पालयते कुलोद्धर्तुं।
नमाल्यतमुदःशोभोर्विभोरप्यभिर्नंदतः। एषमुखसंधौ प्रसिद्धस्य स्वप्नोपदेशस्य बीजस्योपगमनात् संधिः। किंचिदु
च्चैः कल्याणीसकलापिभूतसरणिः क्षेमप्रदा देवताश्रेयःपल्लवनिर्भरा द्विजनुषामाशीर्गिरौ जायति। आरूढाः पदे
मुन्नतं ग्रहगणाः श्रेयाभूदूर्तः शुभो नक्षत्राणि शिवकराणि शुभदा। न्ये निमित्तोदयाः। तद्वयमेव राजपुत्रानय
नायप्रयतिष्यामहे। एषप्रकृतकार्यमार्गलाद्विरोधः। नौ सत्वरपरिक्रम्य पुरोवलोक्य च सहस्रसंभ्रमेन वागत ए
वायं प्रतापरुदः। विप्रेर्मंगलसूक्तपाठमुखरैरा लोक्य शशोद्यते भूषालैः कुरदीकृतोपकरणैराहोरमात्यव्रजेः। क्षा
द्येर्वदिजलेर्दिगंतविजयश्लाघासमुद्घोषणैस्त्रीवैश्वयथोचितपरिरुतो नीराजनोद्योगिभिः। तद्वयमास्थानमे
व गता समुचितमाचरिष्याम इति परिक्रमंति। ततः प्रविशन्ति प्रतापरुदः। पथानिर्दिष्टा मंत्रिणः। सविस्मयमन

शिव
२३

प्रतः स्थित्वा काकतीयकुलतिलक। इतदतः। इदं राजलक्ष्मीसुधातप्रधानागारप्रविशतु। स्वामी न विलंबाहं।
देवतायाः मनोरथाः एतत्पट्टबंधरूपकार्यस्योपक्षेपणाद्भयनं ज्योतिर्विदः। किंविदुर्ध्वैः। भोभोः कुलामात्या
संवधधमुपाहरधमुचितद्व्याणुपार्धसुराभ्रसंप्राप्तः सुमुहूर्तरेषविजयीकल्याणसंपत्स्वनिः। यस्मिन्ना
स्यमहाभिषेकविभवंशोणीप्रलीनाखिलक्ष्मीपालाखिरमंत्रगाढलपतिभूभुक्तुलग्रामणीः। एषाज्योतिर्वि
द्भिः अनुभूतस्योपनयनांतरनिययः। परिजनः श्रुत्वा हं पश्चात्सनेविमुहूर्तैर्विलंबिअमहचोहे कथमा
सनेपिमुहूर्तैर्किं विलंब्यतेमहामात्यैः। मंत्रिणः। नाथविस्मृताकिं गुर्वीशा। नायमवसरोनरेश्वरविज्ञापना
कलनिस्स। महास्नान्यामेवानुगृह्यताममी। रुद्रः। क्षिरसिध्तेचखलुतातस्यासा। किंतुनोपदिश्यतेपुनर
नंतरकरणीयं। एतत्प्रकृतानुगुण्येनान्योन्यपरिभाषणात्परिभाषणं। पुधपधदकस्यअसाणुंसहरसरसि
धमुमेरुकलअदरीमहेहोद्यमस्सिपकवतिवकधरोपिप्रकणप्रवेदिमार्होपआवमहे पुरोधसः। सवि

शिव

प्र. रु. ना.

नयसंभ्रममुपसृत्य। स्वीकृतमहाभिषेको वितवेष्टः कनकवेदिका माहोरोहत रुद्रदेवमहाजपययिः भवद्भुज
शिवरमारोहतु मेदिनी रुद्रः। तथा भवत्विति वेदिका मारोहति। नृपास्त्रप्रणामं। मंगलवेदिकां परिचार्य। विजय
तां काकतिकुलस्वामी। एष नरेश्वरपत्युपासनात् प्रसादः। परिजनः। विलोक्य स प्रमोदकोतुकं। पुं धपद्यदक
ण असाणुं सहरसरस्त्रिद्युमेरु कण अदरी महेंद्रोद्यपक्खिवचक वतिचक्रधरो विअकण अवेदिमारु लोपत्रा
वरुहो पूर्वपर्वत कनकसानुं सहस्ररश्मिरिव। समेरु कटकतटं महेंद्रश्च पक्षिवक्त्रवर्तिनचक्रधरश्च कनक
वेदिमारुहः प्रतापरुद्रः। मंत्रिणः। काकतीश्वरारुह्यतो मद्रासनो अमात्याः पुरोधसो महाभिषेकाय तीर्थस
लिलपूणिं कनककलशान्धारयन्ति। रुद्रः। तथा भवत्विति स्वयं भूदेवं काकवृक्षांश्च प्रणमन्तुं सिंहासने
समुपविशति। पुरोधसः। चप्यभिर्मंत्रणसुरभीकृतसलिलान् कनककलशान् अमात्यहस्तेष्वपि विधाय सा
दरं। प्रतापरुद्रनृपते काकतीयकुलोचितैः प्रज्ञानुराजनैः शोलीपालयार्चदत्तारका इत्याशीर्वादि साधुवाद्यमा

शिव
२४

नैपालिग्रहणकौतुकत्वरमाणमहाराज्यलक्ष्मीमंजीरशिजितान्मोदितस्वयंभूदेवप्रमोदादृष्टासोपदृष्टितंका
कतीयकुलश्रेयः प्रस्तावनादिंदुमंविशवर्तबितधरणीभारस्विनानांपणीदप्रभृतीनांप्रहर्षस्वेलाविडंबि
नंधर्मप्रतिष्ठामंगलकाहलीमनोहरमहाभिषेकपुद्गलप्रशंसिनंकनकजयघंटिकानादमभिसंरधानाःस
त्वरप्रतापरुद्रमभिषिंचति। एषवांछितार्थप्राप्तिरनंदः। एकतोवैतालिकाःसहस्रतिशयमुच्चैः। हे लोकाःपिव
तसवः प्रसृतिभिःकल्याणवार्तामृतंजातःकाकतिवीररुद्रनृपतेशज्याभिषेकोत्सवः। अद्यारभ्यकलिःकृतः
कृतयुगेराजवतीमेदिनीदेवाः पूज्यहविर्भुजस्तदधुनायूयकृतार्थीकृताः। अन्यतोवैतालिकाः। आरुदेवर
वीररुद्रनृपतौसिंहासनंशासितुस्तस्यास्तदितिपागौलिवलभीःस्वच्छंदमारोहति। लोकांस्त्रीनधिरोहतोवि
रवधीकीर्तिप्रतापोकलादारोहतिचविंध्यभूधरतटीःप्रत्यर्थिनःपार्थिवः। दक्षिणतोवैतालिकाः। गायत्रीर
उमोदतेनिजवधूः। उत्तरतोवैतालिकाः। प्रसृज्यःकुलभूभृतामपिहरिर्दत्तावलानामहाकुंभेभ्योपिफलाभृता

मधिपतेर्मूर्ध्नासिहस्यारपि। कूर्मेइस्यवखर्परादपिजगत्प्रसातसारोन्नतौवाहोसंप्रतिवीररुद्रनृपतेः प्राप्ति
छामही। एषसर्वदुःखशमनोत्समयः। मंत्रिणः। अहोप्रतापः काकतीयन्नयश्चरस्य। यदिदानीप्रतापरुद्रस्य
महाभिषेकपयः कलायेनिपततिरक्षा। प्रणामनम्रेषुशिरः सुतेषांतैः कलितस्वपदाभिषेकः। पुरोधसः। का
कतीयकुलोत्तसराज्यलक्ष्मीसंवर्णस्वगियमुत्तशीक्रियतामिति। पटवंधनमाचरति। सर्वसंप्रसादतिशयः।
प्रियेनः प्रियेनः। एषाप्रकृतकार्यस्थिरीकरणकृतिः। मंत्रिणः सर्वतोवलोक्य। कः कोत्रभोः। आनीयतांछत्रोवा
मरुदुर्गव। प्रविश्यप्रतीहारः यदाज्ञापयतिमहामात्याइति क्रम्यतान्युपानयति। राजानः प्रीतवर्तिनोनरपतयो
भ्येत्यसादरंप्रगृहीत्वायथोचितमाचरति। पुरोधसः। सहर्षातिशयो। श्रूयतेवहवोमहानृपतयोः किंतैरनीहृत्क
मेरीहृत्मेनिश्चयनीनशौर्यमहिमाजागर्त्तिकः क्षमातले। बालक्रीडितदिग्जयस्त्रिभुवनक्षेमकरप्रक्रियः किं
कुर्वन्समस्तभूपतिगणः श्रीवीररुद्रोयथा। एतदखिलातिशायित्वमुखेनप्रकृतकार्यानुमोदनाद्राषणं। य
काकतीयनृपराज्यविलासविद्वयशाययावसुमतीविजहातितापं। छत्रेणतेनरुतलक्ष्मणिवीररुद्रेक्ष - ता

तपत्रविभवाः सुहृदो द्विषश्चा एष राज्याप्रविहेतुभूतछत्रोपकरणरूपकार्यदर्शनात्पूर्वभावः। मंत्रिणः। सचिवः।
यमुपसृत्य॥ नाथकाकतीय्यलक्ष्मीपते सनाथास्सर्वाः प्रकृतयः सुराजानेत्वादिदृष्टं तै। तस्मात्प्रतमहास्थानं
प्रसाधयतु देवः। पुरोधसः। आचार्यकाकतीय्यनरेश्वराणां। यन्महाभिषेकानंतरं प्रजानी योगक्षेमपरीक्षणी
राजा। यदाज्ञापयैधर्मविदइत्युत्तिष्ठति। काकतीय्यकुलरक्षाः ससंभ्रममुच्चैः। प्रकांतमुवीश्वरमोलिरत्नेः कु
र्वन्ति नीराजनमंजुजाक्ष्यः। प्रतापरुद्रस्य जगत्पदी पप्रतापनीराजितदिङ्मुखस्या नृपतयः॥ शिरस्यु अंजलि
वधा। अहोचरितार्थासिंप्रतं आस्माकी चक्षुष्मता। यथास्ववीहगनुभूयते यतः। नीराजयत्यं प्रपुरीरमण्यः प्र
दीपजालेश्चलमर्त्यजंडं। चंदाननागे उपतिं रज-यस्ता रागणैर्मैरुमिव स्फुरद्भिः। सर्वजयशर्हं कुर्वन्ति महाराज
काकतीश्वर। सज्जीकृतं सिंहासनं सर्वतः परिष्कृतमिदं महास्थानमंडपं सनाथी क्रियतां। प्रतिहारः। ससंभ्रमं
पुरोभूत्वा देवदूतदूतः। राजा। सगौरवं परिक्रम्य महास्थानं सिंहासनमारोहति। सर्वे आनम्य यथा हस्ते पविशं
ति। प्रतिहारं समयोचितं परिक्रम्य सामिमानं मूर्धाभिषिक्तान् कनकवेत्रलतयानिर्दिशन्। कालिंगां च निषीद

प्र. रु. ना.

दा

कसंकलपतेदूरेभवांगेश्वरप्रांतसंश्रयमात्रवेदज्ञानकैः सोपायनंप्रापय। पांश्चाग्रेभवसेवणक्षितिपतेपश्चाद्
काद्यैवसस्वामीसंप्रतिवीररुद्रनृपतिःसर्वाक्रमादीक्षते॥ नृपतयः प्रणम्ययथाहमुपविशति। पुरोधसः। स्व
स्तिकाकतीयकुलावतीणयिसुवर्णकेतनायमहिमोऽथसुप्रजसाकाकतीयान्वयेनसनाथानित्रीणपि
जगति। शसितंयविनीतानानरेद्वयिशासति। मध्यस्तताम्यलोकस्यविरेणान्वयतांगता। राजा। सविनयस्व
यंभूदेवप्रसादानुक्रूलानांभवदासीर्वादानांफलमिदं। काकतीयक्षत्रयद्वर्धते। मंत्रिणः। राजप्रतापरुद्र
वर्धाकाकतीयानांभागधेयविभूतयः। एवंभूताविवर्ततेयत्कुलालंबनंभवान्नृपपुरोधसगनकेवलंकाकती
यानामेवपुण्यपरिपाकः। अपितुसर्वासामेवप्रजानांप्रविश्यप्रतिहारः। देवसर्वाः प्रकृतयोवर्णवृक्षाश्च
त्यप्रतिहारमध्यासते। मंत्रिणः। शीघ्रं प्रवेश्यतो। प्रतिहारः। यसैश्रापत्ययेमात्याइतिनिष्क्रम्यतामिस्सहपुनः
प्रविशति। वर्णवृक्षाः सहर्षं। राजानमवलोक्य। वरः प्रतापरुद्रोयंवधूरेषावसुंधरा। स्वयंघटयितादेवः स्व
यंभूत्सदृशकर्मः। एवमयंभूदेवस्यस्वयंसंधातृत्वादद्भुतप्राप्तिरुपगृह्णते। सविनयमुपसृत्यसामिन्निशं

शिव
२६

भरावल्लभप्रतापरुद्रसर्वांगीः फलविश्रमैकवसते किं नात्र नाशास्महेयद्वा विव विभोस्वयं भुवि शिवेन स्तवता
माशिवः ॥ किं चित्रं सविभुर्भवनपिसमौ गौरीश्रियो वल्लभो वाचं शर्कमिमां भवं कृतयशो रसो युवां रसतं ॥ मं
णः ॥ स्वामिन्नेते स्वयं भवः सुधियः ॥ राजा सादरं प्रणमति ॥ अन्ये सह वतिशयमग्रतः स्तित्वा ॥ महाराजकाकती
श्वरायस्त्वहोत्रमहतरस्य जगतां वा तु स्वयं भूविभोस्ततादृक् करितां दुर्तेर्महिमभिस्त्वियेर्द्वितीयो भवता देवो
सोगणपेश्वरः प्रतिकलं स्फारप्रसादो भ्रुवो ननु स्तेकुलमंडनस्य महती पुष्पातिराज्यश्रियं ॥ पुरोधसः ॥ स्वा
मिन्नेते गणपतीश्वरस्य सुधियः ॥ राजा सादरं नमस्करोति ॥ अपरे सविस्मयप्रमोदं ॥ स्वामिन् त्रिलिंगदेशपरमे
श्वर ॥ येर्देशस्त्रिभिरेषयाति महती रव्यातिं त्रिलिंगारव्यया येषां काकतिनाथकीर्तिविभवेः केलासशोलाः क
ताः ॥ देवास्तत्प्रसरत्प्रसादमधुराश्रीशैलकालेश्वरदाक्षारामनिवासिनिः प्रतिदिनं त्वं ह्यसे जाग्रतु ॥ पुरो
धसः ॥ राजनेकशिलानगवासिनो महाद्विजास्तरवाराजा यथोचितं वंदते ॥ मंजिणः ॥ साधीया नाशीर्वदु
मइति ॥ यथोचितं सर्वानुपवेशयति ॥ राजा सोल्लासं ॥ राजनेकशिलावल्लभा ॥ साहस्यं शवमैदवं वमहतीयदे

कुले विष्टते ते जाते लघुनी। गुणैर्विजयिनि श्रीकाकतीय्या नृपे। भूपाले शुभवत्पतापयशसोः पुणर्विचंद्रश्च
 योः प्राणानुग्रहमूर्जितेषु पुनरप्येते लभेते स्थिते। राजा। सर्वाभ्युपगच्छति। पुरोधसः। यथाहं सर्वप्रवेशयंति। प्र
 कृतयः॥ विजयतो विजयतो वीर रुद्र महाराजः। भूपाः संतु विशयसंश्रुणु महेश्वरकुलालं कृती रामो यं नम
 गामलो वनपथं ते नैव खिंनावय। अद्य त्वां वरवीर रुद्र नृपते तस्यावतारांतरं वीक्ष्येवं चरितार्थतो वसुमती मङ्ग
 यगाहामहे। मंत्रिणः। स्वामिन्संप्रते यथाहं महर्णयमाननीय्याः पौराणं श्रेणयः। राजा। सानंदोदायं। जाग
 रुराजशोभं मे वै वाशाफले कभूः। राज्योपभोगविभवः सर्वसाधारणो हि नः। सर्वसंप्रमोदसदृशो यं प्रसादः।
 काकतीय्यकुलतिलकस्य भवतः। राजा प्रसीदतु भगवान् स्वयं भूनाथ इति। पुरोहितावर्जितकनककलश
 सलिलधारा पुरसरं सकलभोगसमग्रान् ग्रामान् सप्रसयादरं ससत्कारं विप्रसात्करोति। अन्येषामपि श
 मवासिनो यथा प्रधानैर्सभावनामाचरति। नृपाः सामात्यपुरोहितमुखाय महाघण्टिगजानुरगरथाभरण
 विशेषान्पुपायनानियथावकाशमुपनीय्य विरचितांजलयः काकतीय्यमहाराज। त्रायस्वेत्यनुवाद एव भु

विष्णु

वनवाणैकवद्वतेत्वद्वाइति सिद्धसाधनमिदं विश्वेकनाथेत्वपि। त्वत्तर्पेवसतिगतास्मइति वस्त्वर्थमि
शोरोहरेः कुक्षिस्थस्त्वलविष्टपस्यसदृशकिंवात्रविज्ञाप्यते॥ राज्ञासप्रसादः। अमात्यानवलोकायति। मंत्रिणा
राजनेतेसोमार्कवंशानरपतयोमहतीमर्हणमर्हति। तेनस्त्रेषुविषुपदेषुप्रतिष्ठाप्यतां। प्रस्थापनीयाश्च। रा
जातथेतिनरपतीन्यथोचितसंभाव्यंप्रस्थानमादिशति। राजानः सहस्रतिशयंप्रणम्यकाकतीश्वरकृपावलो
कननिर्वर्तितप्रयाणमंगलादिगंतविहारिणे दत्तयातदाज्ञयाकृतसाहाय्यानिष्क्रान्ताः। प्रकृतयश्चिरमनु
सर्तव्याकाकतीश्वरपरिपालनपरिपाटीमहाराजेनेतिनिष्क्रान्ताः। पुरोधसः। साश्चर्यप्रत्यभिज्ञातः। विद्वान्य
स्यपदाजयोः प्रकटयंत्युगस्विरोपास्यतोपाणीसूचयतः सवापकुलिशाकु उद्धाहलीलाभुवः। नेत्रेशरदपुंड
रीककुबिनीलीलावतारहरेराख्यातस्तदितीहसिद्धवचनप्रत्यक्षमीक्षामहे। राजासविनयवीडं। किमसाध्यास
यभूदेवमूर्त्यंतराणांभूदेवानांभवतां अनुग्रहस्य। पुरोधसः। सादरं। महाराज। काकतीश्वरकुलवासनावासि
तयाभवदुपासनायापरंप्रसेदिवान्परस्सहस्रप्रसादोन्मुखः स्वस्वयंभुनाथः किंतेभूयः प्रियमुपकरोतु।

प्र. क. ना.

धावाक्यार्थसमाप्तिरूपासंहतिः। राजा। सप्रणमाक्षराकाकतीव्यराज्यधुरायामवाहितमेवस्वयंभूदेवेन। तथा
पीदमस्त। अथशुभशंनरूपाप्रशान्तिः। भूरस्तुसंपन्नसमस्तसस्याभूदेवताः पूर्णरथाश्या। भूपाश्वधर्मप्रिवलेक
विताः सर्वजनाः संतुनिरामयाश्या॥ ॥ इति सांगनाटकोदाहरणं॥ इति पंचमोऽंकः॥ ॥ श्री॥ ॥ इति विद्यानाथक
नोवीररुद्रयशोभूषणे अलंकारशास्त्रे नाटकप्रकरणं समाप्तं॥ ॥ श्री॥ ॥ ॥ ॥ श्री शुभं भवतु॥ ॥ ॥ ॥

108
11

शिव
२८